

Filozofická fakulta

Hodžova 1

949.01 Nitro

Slovak Republic

marian.marsalek@ukf.sk

WQS·GZL-2429-2022

ORCID: 0000 0001 9949 1003

The study primarily focuses on the activities of the Nitra Regional Theatre during its first five

sional creators, low attendance, and the need for professional theater education.

$$D: \begin{pmatrix} 11 & 1 & 1 & & & & & & \\ & 41 & & & & & & & \\ & & 1 & & & & & & \\ & & & 1 & & & & & \\ & & & & 1 & & & & \\ & & & & & 1 & & & \\ & & & & & & 1 & & \\ & & & & & & & 1 & \\ & & & & & & & & 1 \end{pmatrix}$$

<sup>2</sup> POLÁK, Milan. Divadlo: jeho cesta dejinami. Bratislava, 2009, s. 2.

nebolo ani obdobie socializmu, kedy sa vládna moc snažila vytvárať materiálne a finančné podmienky pre vznik nových „kamenných“ divadiel, ochotníckych súborov a organizovanie ich činnosti. Nakoľko bol v Československu po februárových udalostiach autoritatívny politický režim, do popredia sa dostáva otázka, akú úlohu zohrávali divadlá v tzv. budovateľskom období socializmu.<sup>3</sup> Boli nové divadelné hry písané tak, aby vyhovovali štátnej ideológii? Existovali zásahy do starších diel v prospech aktuálnej politickej moci? Aké typy hier boli dovolené, a ktoré naopak zakázané? O aký typ hier mali diváci záujem? Boli niektorí umelci štátom proskribovaní? Aký mal režim vzťah k západným autorom? Hrávali sa na československých divadelných doskách hry aj od zahraničných autorov?

Profesionálna (česko)slovenská scéna začala postupne vznikať ešte v medzivojnovom období. Vplyvom historických udalostí boli niektoré divadlá nútené v období druhej svetovej vojny pozastaviť alebo ukončiť svoju činnosť, no začali vznikať aj nové. Medzi ne patrila aj nitrianska scéna, ktorá však krátko po nastolení mieru zanikla a k jej následnému obnoveniu došlo až v sledovanom období v podobe Nitrianskeho krajového divadla (ďalej NKD). Za akých podmienok vznikalo? Slúžilo aj ako zájazdové divadlo po vzore jeho predchodcu Slovenského ľudového divadla? Dokázalo nové divadlo personálne pokryť svoje potreby? Aké problémy čakali mladý kolektív hercov a čo očakával štát od novej nitrianskej divadelnej scény?

Pri rekonštrukcii osudov nitrianskeho divadelníctva v období budovania socializmu je možné siahnuť nielen po sekundárnej literatúre,<sup>4</sup> ale i rôznorodým pramenným materiálmi. K aktivitám nitrianskeho súboru zo začiatku 50. rokov 20. storočia, je však pramenný materiál torzovitý<sup>5</sup> a dá sa čiastočne rekonštruovať prostredníctvom prameňov uložených vo fonde *Divadelná a dramaturgická rada*

<sup>3</sup> Problematike divadelníctva v období socializmu sa venovali: BACHLEDA, Stanislav et al. Dejiny slovenského divadla II. (1948 – 2000). Bratislava, 2020; ŠTEFKO, Vladimír et al. Dejiny slovenskej drámy 20. storočia. Bratislava, 2011; ŠTEFKO, Vladimír et al. Dejiny Slovenského divadla I. Bratislava, 2018; KYSELOVÁ, Eva. Jedna republika – jedno divadlo? Dialóg slovenskej a českej činohry 1918 – 1992. Bratislava, 2018; RAMPÁK, Zoltán. Dráma, divadlo, spoločnosť. Bratislava, 1976; MISTRÍK, Miloš et al. Slovenské divadlo v 20. storočí. Bratislava, 1999; JUST, Vladimír. Divadlo v totalitním systéme. Praha, 2010; TURZO, Ivan. Od ochotníctva k profesionalizmu. Bratislava, 1981; TURZO, Ivan. O veciach divadla / Andrej Bagar. Bratislava, 1980; MICHALCOVÁ-CESNAKOVÁ, Milena. Z divadelných počiatkov na Slovensku. Bratislava, 1997; MRLIAN, Rudolf et al. Encyklopédia dramatických umení Slovenska 1: A-L. Bratislava, 1989; MRLIAN, Rudolf et al. Encyklopédia dramatických umení Slovenska M-Ž. Bratislava, 1990; MOJŽISOVÁ, Iva – POLÁČKOVÁ, Dagmar. Slovenská divadelná scénografia. Bratislava, 2004; MICHALCOVÁ-CESNAKOVÁ, Milena. Z divadelnej minulosti na Slovensku. Bratislava, 2004; MORAVČÍKOVÁ, Henrieta – DLHÁŇOVÁ, Viera. Divadelná architektúra na Slovensku. Bratislava, 2011; POLÁK, Divadlo: Jeho cesta dejinami; BROCKETT G., Oscar – HILDY J. Franklin. Dejiny divadla. Praha, 2019.

<sup>4</sup> Publikácie venujúce sa komplexnej histórii nitrianskeho divadelníctva: ŠTEFKO, Vladimír. Divadelná Nitra: 50 rokov slovenského profesionálneho divadla v meste. Bratislava, 1989; CIVÁŇOVÁ, Slavka (ed.). Divadlo Andreja Bagara v Nitre – 70. Nitra, 2019; PAVLÍKOVÁ, Eva. Rozhovory spoza opony. Nitra, 2009; BELEJ, Milan – KERESTES, Peter – MELIŠ, Jozef (eds.). Divadlo v regióne: súbor príspevkov k dejinám divadla a divadelníctva v regióne Nitrianskeho kraja a výstup z vedeckej konferencie Divadelníctvo v regióne. Nitra, 2020.

<sup>5</sup> Archív Divadla Andreja Bagara v Nitre obsahuje k sledovanému obdobiu vizuálny materiál z vybraných predstavení, spomienky a pripomienky režiséra Ľudovíta Ozábalu a propagačné

v Divadelnom ústave v Bratislave. O hodnoteniach predstavení zo strany kritikov a redaktorov je možné dočítať sa v regionálnej dobovej tlači *Hlas nitrianskeho kraja*. Tie sú častokrát obohatené o rozhovory s riaditeľom divadla Martinom Hollým a vybranými členmi súboru.

Štúdia cielenie opomína vznik a činnosť Bábkového súboru,<sup>6</sup> založeného pri NKD ku dňu 1. januára 1951, z dôvodu už spracovanej histórie Bábkového divadla v Nitre vo forme publikácie.<sup>7</sup>

Príspevok o Nitrianskom krajovom divadle prepája viacero rovín. Na celoštátnej úrovni približuje kroky, akými štátostrana zasahovala do divadelnej sféry, vznik poradných orgánov pre oblasť divadelníctva, násilnú zmenu repertoáru, spôsob kreovania profesionálnej divadelnej scény na území Slovenska či postupné kroky k založeniu Nitrianskeho krajového divadla v roku 1949. Druhá časť štúdie pozostáva z histórie nitrianskeho divadelníctva, z činnosti NKD, interpretácie repertoáru počas prvých štyroch sezón divadla pod Zoborom so zreteľom na vybrané hry, ktoré tematicky reflektovali aktuálne dianie i problémy v Československu.

## **Zmeny v divadelníctve do roku 1948**

Už v krátkom období po druhej svetovej vojne dochádzalo k veľkým zmenám v usporiadaní ústredných orgánov štátnej správy a taktiež aj v smerovaní kultúrnej politiky i československej kultúry ako takej, orientujúcej sa na Sovietsky zväz.<sup>8</sup> V období riadenej demokracie, t. j. rokov 1945 – 1948, pôsobili na území Československa *Ministerstvo informací* a *Ministerstvo školství a osvěty*.<sup>9</sup> Obe ministerstvá riadili kultúrnu agendu pod vedením komunistických a národno-socialistických politikov Václava Kopeckého, Zdeňka Nejedlého a Jaroslava Stránskeho,

---

materiály k inscenáciám. Archívne pramene zverejnili v publikácii: CIVÁŇOVÁ (ed.), *Divadlo – 70*, s. 16–25.

<sup>6</sup> Viac o bábkových divadlách pozri: PREDMERSKÝ, Vladimír. *Slovenské bábkové divadlo*. Bratislava, 1998; ŠTEFKO, Vladimír. *Slovenské ochotnícke bábkové divadlo*. Bratislava, 1979; HLEDÍKOVÁ-POLÍVKOVÁ, Ida. *Bábkové divadlo na Slovensku*. Bratislava, 1989; PREDMERSKÝ, Vladimír et al. *Dejiny slovenskej dramatiky bábkového divadla*. Bratislava, 2020; PREDMERSKÝ, Vladimír (ed.). *Šamani, mágovia, komedianti. Sprievodca bábkovým divadlom*. Bratislava, 2002; INŠTITORISOVÁ, Dagmar (ed.). *Bábky na česko-slovenskej medzi (1918 – 2018)*. Banská Bystrica, 2018.

<sup>7</sup> Problematika nedostatku historických materiálov z 50. rokov sprevádzala NKD, bábkový súbor nevynímajúc. Dokladá to i skutočnosť, že „bábkarí“ sa začali v dobovej tlači aktívne propagovať až od roku 1958. Dovtedy sú zmienky v dobovej tlači obmedzené na kritiku a stručné informácie o niektorých odohraných hrách. In ŠÍŠKA, Matej. *Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre a regionálna kultúra*. Nitra, 2013.

<sup>8</sup> JAKSICSOVÁ, Vlasta. Hodnotový spor v slovenskej kultúre v rokoch prelomu 1945 – 1948. In SOKOLOVIČ, Peter et al. *Roky prelomu: Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava, 2015, s. 509–511.

<sup>9</sup> Na čele Ministerstva informací stál Václav Kopecký (KSČ) a Ministerstvo školství a osvěty reprezentoval minister Zdenek Nejedlý (KSČ), čím mohli, prezatiať, iba postupne aplikovať predstavy kultúrnej politiky KSČ do československej kultúry už v rokoch 1945 – 1948. Z Ministerstva informací mohol Václav Kopecký vytvoriť nástroj vhodný k zápasu o moc s nekomunistickými stranami a mohol ním určovať aj kultúrnu politiku oslobodeného Československa. In KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948 – 1956*. Praha, 2006, s. 23.

ktorá významne slúžila ako prostriedok na šírenie politickej propagandy a ideálov. Do tejto agendy spadali noviny, rozhlas, výstavníctvo, výtvarné umenie, ale aj divadelníctvo.<sup>10</sup>

Zmeny v spoločnosti v období rokov 1945 – 1948 výrazne zasiahli do fungovania divadelníctva. V predchádzajúcom období bolo divadelníctvo legislatívne usmernené už od roku 1850 tzv. Divadelným poriadkom (*Theaterordnung*) ministra Alexandra Bacha a daný stav pretrval takmer celé storočie, až do roku 1945. V spomenutom období boli divadlá riadené prevažne na súkromno-podnikateľskom princípe osobami vlastniacimi príslušné licencie<sup>11</sup> udeľované štátom, až na výnimky ako Národné divadlo v Prahe (od roku 1930), či niektoré iné mestské divadlá riadené štátom, pričom divadelné hry podliehali cenzúrnemu dohľadu.<sup>12</sup>

V medzivojnovom období mali divadelníci kreatívnu slobodu. Napriek tomu však bola prítomná určitá miera cenzúry, ktorú presadzoval štát a vykonávali ju policajné riaditeľstvá a okresná politická správa. Tá udeľovala divadelné koncesie a vydávala zoznamy zakázaných hier, na ktorých sa však nachádzali iba hry, ktoré mohli ohrozovať nové, demokratické štátne zriadenie.<sup>13</sup>

Zmeny<sup>14</sup> do tohto systému prinieslo rozbitie Česko-Slovenska v roku 1939 a následný vznik Protektorátu Čechy a Morava a Slovenského štátu, pričom v oboch častiach bývalého Československa bola v divadelnej sfére uplatňovaná cenzúra. Na území Protektorátu Čechy a Morava boli komunistami v septembri 1944 pripravené „*pokyny pre revolučný postup za prevratu*“ podľa vzoru organizácie divadelnej sféry v Sovietskom zväze. Autorom tejto smernice na preberanie divadiel komunistami, bola Revolučná odborová rada divadelníkov riadená Miroslavom

<sup>10</sup> Jedným zo základných prvkov komunistickej ideológie v ČSR v rokoch 1945 – 1948 bola manipulácia pomocou tradičných kultúrnych hodnôt, akými boli myšlienky slovanstva, slovanskej vzájomnosti, husiststva, národného obrodenia, ktoré mali vplývať na nacionalistického ducha občanov. In KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha, 2001, s. 147.

<sup>11</sup> Licencie k účinkovaniu dostával divadelný riaditeľ od príslušnej Miestodržiteľskej rady, prípadne miestnych municípií na jeden rok. Po Rakúsko-Uhorskom vyrovnaní vydávalo tieto koncesie ministerstvo vnútra a po roku 1907 ministerstvo náboženstva a vzdelávania. In TURANOVÁ, Edina. *Národné divadlo nitrianskej župy: Plány, výstavba a činnosť v rokoch 1882 – 1918*. In BELEJ, Milan – KERESTEŠ, Peter – MELIŠ, Jozef. *Divadlo v regióne*. Nitra, 2020, s. 32.

<sup>12</sup> DVOŘÁK, David. *Cenzura v Československu v letech 1945 – 1956* (Rigorózná práca). Plzeň, 2016, s. 77-78.

<sup>13</sup> SVÍDOVÁ, Adéla. *Historický výzkum divadelního manažera za první republiky* (diplomová práca). Brno, 2018, s. 28.

<sup>14</sup> Pre zmeny na území Slovenska pozri viac: PALÁRIK, Miroslav. *Úlohy slovenského divadelníctva v predstavách autoritatívneho režimu Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945*. In *Marginalia Historica*, 2019, roč. 10, č. 1, s.35-65.; PALÁRIK, Miroslav. *Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939 – 1945*. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 366-430; SRBA, Bořivoj, *Z osudů českých divadel za nacistické okupace. 1939-1945*. In ZÁVODSKÝ, Artur (ed.), *Otázky divadla a filmu II.*, Brno, 1971, s. 191-236; SRBA, Bořivoj, *Prozření Genesiovo. Inscenační tvorba pražských českých činoherních divadel za německé okupace a druhé světové války 1939 – 1945*. Brno, 2014.; SRBA, Bořivoj, *O nové divadlo. Nástup nových vývojových tendencí v českém divadelnictví v letech 1939 – 1945*. Praha, 1988; ANTOŠÍKOVÁ, Lucie (ed.) et al., *Zatemněno. Česká literatura a kultura v Protektorátu*. Praha, 2017.

Kouřilom<sup>15, 16</sup> Situácia v druhej časti bývalej ČSR bola odlišná, nakoľko na území Slovenského štátu mohli divadelné súbory vykonávať svoju činnosť až do konca vojny, prispôsobujúc svoju činnosť prechodu vojnového frontu, pričom komunisti začali uplatňovať prvé zásahy do divadelnej sféry až po prijatí Košického vládneho programu.<sup>17</sup>

Smerovanie kultúrnej politiky tak predznamenal politické udalosti uskutočnené počas druhej svetovej vojny, ktoré následne ovplyvnili vývoj slovenského divadla v povojnových rokoch. Po oslobodení východnej časti Slovenska vyhlásila nová Československá vláda programový dokument známy pod názvom *Košický vládny program* (ďalej KVP).<sup>18</sup> Ten určoval zásady budúcej politiky Československa a pozostával zo 16 kapitol. V zmysle KVP sa povojnové Československo začalo primárne orientovať na svojho východného suseda, Sovietsky zväz, a zvolili si antigermánsku a antimadžarskú orientáciu.<sup>19</sup>

Všetky tieto udalosti boli súčasťou *Generálneho projektu povojnovej prestavby československého divadelníctva*, pričom v tomto projekte sa divadlo už chápalo ako kolektívne spravovaný verejný ústav. Už v prvých týždňoch po skončení druhej svetovej vojny boli ministrom školstva a osvety Zdeňkom Nejedlým vydané zákonné normy na zoštátnenie divadiel vo forme troch výnosov. V dôsledku prvého z nich, prijatého dňa 8. júna 1945, pod názvom „o zrušení divadelných koncesí a produkčných licencií a prechodnej úpravy správy divadiel a iných podnikov“, zanikli súkromné divadlá a ich jediným prevádzkovateľom sa stal štát. Druhým výnosom, zo dňa 13. júna 1945, vznikla Divadelná rada pre otázky v divadelníctve ako kultúrno-politický poradný orgán pri Ministerstve školstva a osvety. Tá vypracovala novú územnú štruktúru divadiel, do ktorých minister následne vymenoval jednotlivých umeleckých riaditeľov a pripravil ďalšie organizačné úpravy.

<sup>15</sup> Miroslav Kouřil (1911 – 1984) bol vzdelaním architekt. Postava Miroslava Kouřila je však úzko spätá s Československým divadelníctvom v 20. storočí. Pred druhou svetovou vojnou pôsobil ako scénograf, pričom jeho povojnová kariéra sa uberala predovšetkým k vytvoreniu inštitucionálneho základu teoretickej i praktickej scénografie. Okrem iného sa podieľal na centralizácii divadelníctva v povojnovom Československu. Jeho umelecké aktivity tak ustúpili v období komunizmu do pozadia. In HAVLÍČKOVÁ-KYSOVÁ, Šárka. Miroslav Kouřil a jeho cesta ke strukturalizmu jako metodě i programu. In *Theatralia*, roč. 19, 2016, č. 1. s. 144-145. Dostupné na internete: <[https://digilib.phil.muni.cz/\\_flysystem/fedora/pdf/135044.pdf](https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/135044.pdf)> [cit. 14. 6. 2023]

<sup>16</sup> JUST, Vladimír. *Divadlo v totalitním systému*. Praha, 2010, s. 35, 38.

<sup>17</sup> ŠTEFKO, Vladimír et. al. *Dejiny Slovenského divadla I*. Bratislava, 2018, s. 283-284.

<sup>18</sup> Ten bol prijatý dňa 29. marca 1945 a následne vyhlásený 5. apríla 1945 v Košiciach. Tento dokument určoval zásady budúcej politiky Československa. Program pozostával zo 16 kapitol, ktoré sa zaoberali rôznymi otázkami spoločenského, politického, hospodárskeho života a medzinárodným postavením oslobodzovanej Československej republiky. In RYCHLÍK, Jan. *Česi a Slováci ve 20. století: Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*, Praha, 2012, s. 278-280.

<sup>19</sup> V 15. bode Košického vládneho programu venujúcom sa kultúre, bolo zakotvené to, že štát prevzme starostlivosť o kultúrnu a osvetovú činnosť a bude spravená dôsledná demokratizácia, aby sa čo najširšia verejnosť dostala k prameňom vzdelania a kultúry. Bude prevedená revízia nášho pomeru k nemecké a maďarské kultúre a odhaľovanie jej reakčných prvkov. Bude posilnená slovanská orientácia v našej kultúrnej politike. V náväznosti na to budú upravené učebné plány škôl a kultúrne zameranie vedeckých i umeleckých ústavov. Bude nanovo vybudovaný v kultúrnom smere náš pomer k spojencovi – SSSR. Dostupné na internete: <<https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf>> [cit. 15. 3. 2023].

Tretím z nich bol dekrét zo dňa 27. júla 1945, ktorým prijali usporiadanie profesionálnych divadiel a divadelných oblastí v Čechách a na Morave.<sup>20</sup>

Na slovenskej časti územia začali konkrétne zásahy do divadelnej sféry zrušením súkromného divadelného podnikania na základe výnosu SNR zo dňa 28. júna 1945.<sup>21</sup> O týždeň neskôr pokračovali poštátnením troch divadiel – v Bratislave, Košiciach a v Martine<sup>22</sup> a završené boli vydaním celoštátnej právnej normy, vo forme jedného z tzv. „Benešových dekrétov“, uzákoňujúcej politické i právne prevzatie starostlivosti o osvetovú činnosť štátom.<sup>23</sup>

Za osobu poverenú organizovať slovenské divadlá na plnenie všetkých kultúrnych, národných, politických i „buditeľských“ úloh bol vybratý na jar 1945 v Košiciach intendant slovenských divadiel Andrej Bagar.<sup>24</sup> Jedným z významných činov v jeho novej funkcii bolo uverejnenie plánu, podľa ktorého sa malo na Slovensku vybudovať päť stálych divadelných scén. Okrem už existujúcich divadiel v Bratislave, Martine a Košiciach tak mali byť vybudované divadlá aj v Banskej Bystrici i Nitre.<sup>25</sup>

V období „ľudovodemokratického režimu“, v októbri 1945, vzniklo pod patronátom Ministerstva земѣдѣлствѣ aj *Dedinské zájazdové divadlo*. Jeho vzorom bolo sovietske Kolchozné divadlo, ktorého úloha spočívala v šírení myšlienky socializmu na dedinách a vychovávaní nového socialistického človeka. Už v prvej povojnovnej divadelnej sezóne 1945/1946 dominovali v repertoároch stálych divadiel i zájazdového divadla diela klasických autorov, a diela orientované najmä na slovanský, ruský a sovietsky repertoár.<sup>26</sup>

Po februárových udalostiach v roku 1948 komunistická strana prevzala moc nielen v oblasti politickej a správnej, ale aj v umeleckej, pričom táto skutočnosť znamenala predel od predchádzajúcich období vo všetkých zasiahnutých oblastiach. V marci 1948 vznikol v Prahe *Ústředný akční výbor divadelníkův*, s pôsobnosťou pre obe časti republiky, ktorý zastrešil výbory jednotlivých divadiel a následne koordinoval a kontroloval ich prácu. Akčné výbory vznikali od Februárového prevratu v každej kultúrnej oblasti: média, rozhlas, skladateľov či výtvarných umelcov a slúžili ako dôležitý nástroj pri presadzovaní záujmov komunistickej strany v regiónoch a mestách. Najmä v prvých týždňoch ich pôsobenia sa

<sup>20</sup> JUST, *Divadlo v totalitním systému*, s. 38.

<sup>21</sup> Jediná profesionálna súkromná divadelná spoločnosť pôsobiaca do roku 1945 na území Slovenska bolo Slovenské ľudové divadlo v Nitre, ktorá ako Oslobodené divadlo zaniklo 2 dni pred vydaním tohto výnosu. Zároveň po tomto nariadení prestali účinkovať aj kočovné divadelné spoločnosti.

<sup>22</sup> TURZO, Ivan. O veciach divadla / Andrej Bagar. Bratislava, 1980, s. 187.

<sup>23</sup> Dekrét č. 130/1945 In PAŠKA, Pavol. *Kultúrny rozvoj Slovenska (retrospektíva do roku 1970)*. Bratislava, 1974, s. 16.

<sup>24</sup> Andrej Bagar narodený 29. 10. 1900 v Trenčianskych Tepliciach bol hercom členom činohry SND, režisérom, pedagógom i kultúrnym politikom. V roku 1939 bol pre ilegálnu protifašistickú činnosť zatknutý nacistami a následne aj väznený do roku 1940. Po prepustení pôsobil ako režisér v Slovenskom rozhlase v Bratislave. V roku 1944 založil a viedol Frontové divadlo a v nasledovnom roku, 1945, bol vymenovaný za riaditeľa SND v Bratislave a aj za štátneho intendanta divadiel na Slovensku. In: MRLIAN, Rudolf et al. *Encyklopédia dramatických umení Slovenska 1: A-L*. Bratislava, 1989, s. 56-58.

<sup>25</sup> GREŠÍK, Ladislav. *Slovenská kultúra v revolúcii*. Bratislava, 1977, s. 132.

<sup>26</sup> JUST, *Divadlo v totalitním systému*, s. 41.

zaoberali primárne represívnymi opatreniami ako napríklad vylučovaním odporcov komunistickej strany a inak nepohodlných osôb z verejného života. Takéto vylúčenie neznamenal iba stratu zamestnania, ale chápalo sa aj ako politický akt so všetkými dôsledkami nielen v kariérnej, ale aj osobnej oblasti života dotknutého jednotlivca.<sup>27</sup>

Prvé týždne po komunistickom prevrate sa niesli v znamení celoštátnych „čisťiek“. Pre kultúrnu sféru to znamenalo výrazný pokles zamestnancov, pretože pri nich prišlo o prácu cez 700 umelcov. Členmi poradných orgánov pre divadelnú sféru bola aktívne skúmaná spôsobilosť pracovníkov v divadlách a v prípade, ak nesúhlasili s novonastolenou kultúrnou politikou KSČ, boli odvolaní zo svojich funkcií, alebo prišli o prácu. Členstvo v KSČ sa stalo podmienkou pre vymenovanie nových riaditeľov či ich zástupcov, pričom ostatní pracovníci museli absolvovať tzv. kvalifikačné skúšky.<sup>28</sup>

Postupne boli zlikvidované zväzy českého herectva a divadelných riaditeľov a ich dovtedajší členovia sa združili do novovytvoreného *Zväzu zamestnancov kultúrnej služby ROH*. Nomenklatúra ukončila činnosť súkromných divadelných agentúr<sup>29</sup> a ich agendu prevzalo *České divadelné a literárne jednatelství*. Dovtedajšie ochotnícke divadelné súbory boli v novom systéme organizačne začlenené pod správu závodných klubov ROH, komunistických mládežníckych organizácií či poľnohospodárskych družstiev, čím sa prerušila tradícia nezávislej spolkovej divadelnej činnosti. Dôvodom tejto zmeny bola snaha režimu o úplnú kontrolu sledovanej oblasti zabezpečenú prostredníctvom komunistických spoločenských organizácií. Tým docielili lepšiu kontrolu obsahu, vhodných tém, ale aj personálu, vybraného podľa nových, ideologických kritérií.<sup>30</sup>

Štátostrana sa snažila interpretovať minulosť podľa potreby tak, aby účelne a pozitívnym spôsobom korešpondovala s prítomnosťou. Kultúru tak vnímali komunisti ako prostriedok, pomocou ktorého by indoktrinovali československé obyvateľstvo svojimi myšlienkami, aby plnilo „budovateľské úlohy“. Kultúrnym pracovníkom a umelcom režim ponúkal za spoluprácu materiálne výhody – účasť

<sup>27</sup> Knapík, V zajištění moci, s. 19-20.

<sup>28</sup> V otázke riaditeľov Ing. Miroslav Kouřil naznačil, že bolo potrebné konať v zmysle zásady, ktorú vyslovil Rudolf Slánský: „Vezmeme ředitele závodu. Je to dobrý organisátor nebo technický odborník, ale politicky je naprosto negramotný. Může dnes dobře řídit závod? Nemůže! K tomu nestačí technické vědomosti ani prosté organizační schopnosti. Má-li dnes ředitel splnit a překročit výrobní plán, může to s úspěchem činit jen tehdy, když nepotlačuje socialistic-kou soutěž, a když podporuje rozvíjení iniciativy a pracovního elánu osazenstva, když neodmítá zlepšovací návrhy a podněty dělníků, ale když pozorně naslouchá hlasům dělníků, radí se s nimi, čerpá od nich cenné zkušenosti. A proto dobrým ředitelem může být jen ten, který je politicky, marxisticko-leninsky vzdělán.“ In Archív Divadelného ústavu v Bratislave (ďalej ADÚ v BA), f. Divadelná a dramaturgická rada (ďalej DDR), šk. 5, č. 15, DDR a DPK Bratislava 1949, s. 165-166.

<sup>29</sup> Divadelné agentúry boli inštitúcie zastupujúce autorské práva tvorcov divadelných hier. V medzivojnovom období posudzovali, rozmnžovali a vydávali dramatické texty a propagovali dramatickú literatúru. V rokoch 1922 až 1949 tieto činnosti zabezpečovalo Ústredie slovenských ochotníckych divadiel (ďalej ÚSOD) v Martine. To bolo v roku 1949 včlenené do Matice Slovenskej a jej novovzniknutého odboru Ľudovej umeleckej tvorivosti. In MRLIAN et al. Encyklopédia A-L, s. 259.

<sup>30</sup> JUST, Divadlo v totalitním systému, s. 56.

v zväzoch im častokrát garantovali finančné príspevky, ale aj priestory, v ktorých mohli tvoriť.<sup>31</sup> V mene ideologických kritérií tak nové diela strácali umeleckú hodnotu, podliehali cenzúre, umelci stratili kreatívnu slobodu a mohli tvoriť iba v mantineloch stanovených režimom, repertoár divadiel bol vopred plánovaný aj po ideologickej stránke a sledované obdobie sa tak nieslo v duchu schematizmu. Túto skutočnosť reflektoval v prejave aj predseda Slovenskej divadelnej a dramaturgickej rady, Mikuláš Huba, ktorý sa na margo zmien v divadelníctve vyjadril: *„Budeme si musieť nájsť cestu k najširším ľudovým vrstvám a to aj vhodným dramaturgickým výberom hier. ... budeme musieť vedieť vystihnúť potreby týchto širokých vrstiev a v intenciách týchto potrieb zamerať celú divadelnú tvorbu, a to tak dramatickú ako javiskovú. ... Musíme si vedieť nájsť tematiku, ktorá sa dotýka čo najširších vrstiev, tematiku, ktorá je tematikou ich, ktorá sa priamo dotýka otázok skoro každého jednotlivca, ktorému je určené žiť dnešný vek prerodu spoločnosti... umenie má v tomto procese [socializácie] nekonečne zodpovednú úlohu, ktorej sa musíme bezodkladne chopiť a v tomto zmysle vznášam apel na našich divadelných autorov, aby písali hry, v ktorých budú konfrontovať ducha minulosti s duchom dnešným a pričinia sa o nastúpenie cesty lepším jednotlivcom a za lepším životom.“*<sup>32</sup>

Diela mali byť charakteristické jednoduchou, prehľadnou zápletkou a jednoznačnou výpovednou hodnotou.<sup>33</sup> Tým sa malo dosiahnuť, aby divadlá nevybočovali z tendencie všeobecnej prístupnosti určenej nielen pre inteligenciu, ale predovšetkým pre „masy ľudí“, s jednoznačnou výpoveďou, aby nebol možný iný výklad daného diela.<sup>34</sup> Divadelná kultúra sa stala závislou na politike nového režimu a jeho ideológii. Divadlo slúžilo novonastolenému režimu ako ideový nástroj a malo byť „ľudové a zrozumiteľné“. Minister školstva a osvety, Zdeněk Nejedlý,<sup>35</sup> sa vyjadril o divadle ako o jednom z najúčinnějších nástrojoch prevýchovy masy: *„Není umění silnějšího a tím vlivnějšího nad divadlo... Divadlo působí nejen na jednotlivce, ale na velké kolektivy, celou veřejnost, celý národ. ... Obecnstvo v divadle – to je národ, kolektiv sjednocený v celek tím, co vidí a slyší. ... Musíme z něho vytvořit školu, výchovu národa.“*<sup>36</sup>

Všetky doposiaľ spomenuté zmeny boli reflektované v novom divadelnom zákone,<sup>37</sup> prostredníctvom ktorého došlo k zásadným zmenám v celom divadelnom

<sup>31</sup> KUSÁK, Kultura a politika, s. 261.

<sup>32</sup> ADÚ v BA, f. DDR, šk. 1, č. 1, DDR – Slovenská sekcia 1948: Zápisnica zo zasadnutia SDDR konanej 12. mája 1948, s. 1.

<sup>33</sup> To bolo v protiklade s obdobím vojnového Slovenského štátu, v rámci ktorého predstavitelia režimu vnímali divadlo ako vyššiu formu umenia. Divadelné hry nemali mať jednoduchú zápletku, diváci sa mali nad predstaveniami zamýšľať, mali pôsobiť výchovne, čo vo výsledku malo rozvíjať ich inteligenciu a pozitívne vplývať na ich ducha i morálku. In: PALÁRIK, Miroslav. Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939 – 1945. In: *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 374.

<sup>34</sup> MISTRÍK, Miloš. Slovenské divadlo v 20. storočí. Bratislava, 1999, s. 150.

<sup>35</sup> Zdeněk Nejedlý pôsobil ako minister školstva a osvety v rokoch 1945 a 1946 (v I. a II. vláde Zdeňka Fierlingera) a v rokoch 1948 – 1953 (v II. vláde Klementa Gottwalda a vo vláde Antónína Zápotockého). Dostupné na internete: <<https://vlada.gov.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/>> [cit. 15. 10. 2023].

<sup>36</sup> JUST, Divadlo v totalitním systému, s. 55.

<sup>37</sup> Zákon č. 32/1948 Sb., ktorý schválilo Národné zhromaždenie dňa 20.3.1948 s účinnosťou od 1. 4. 1948. In: ROSENBAUM, Karol et al. Slovensko: Kultúra – 2. časť. Bratislava, 1980, s. 333.

systéme. Ten definoval postavenie a funkciu divadla ako verejnej inštitúcie, riadenú výkonnými orgánmi štátu a potvrdil poštátnenie troch slovenských profesionálnych scén na základe nariadenia SNR z roku 1945.<sup>38</sup>

### Divadelná a dramaturgická rada

Na základe Divadelného zákona<sup>39</sup> prijatého v roku 1948 vznikli viaceré poradné orgány, ktoré riešili problémy v otázkach divadelníctva. Postupne tak vznikli *Divadelná a dramaturgická rada* (ďalej DDR) a *Divadelná propagačná komisia* (ďalej DPK) ako poradné orgány pre Ministerstvo školstva a osvetu a Povereníctvo školstva a osvetu pre Slovensko. Spolu s nimi vznikla aj stála výberová komisia s úlohou hľadať medzi ochotníckymi súbormi talentovaných jednotlivcov, ktorých následne odporučili na prijatie do stálych súborov profesionálnych divadiel.<sup>40</sup> Divadelná propagačná komisia sa starala o zviditeľňovanie divadiel a ich dramaturgických programov nielen v rozhlasových a tlačových médiách, ale i priamo vo fabrikách a družstvách, do ktorých chodili kultúrni referenti, hovorili o nových hrách a ponúkali zľavy na divadelné predstavenia, čím organizovali ich návštevnosť.<sup>41</sup>

Ku dňu 1. februára 1949 začala činnosť *Divadelná ústredňa – umelecké a hospodárske ústredie divadiel* v Bratislave, ktorej úlohou bolo registrovať divadelné hry, zabezpečovať preklady, upravovať staršie dramatické hry a revidovať záväzky divadiel. Ústredňa sa podieľala na organizovaní a príprave kvalifikačných škúšok divadelníkov a vydávala im osvedčenia o spôsobilosti na umeleckú činnosť.<sup>42</sup>

Najvýznamnejším poradným orgánom pre oblasť divadelníctva však bola DDR,<sup>43</sup> ktorá v sledovanom období rokov 1948 – 1953 presadila zmeny, ktoré výrazne zasiahli do sledovanej kultúrnej sféry. Zasadnutí DDR<sup>44</sup> sa zúčastňovali

<sup>38</sup> Zápisnica zo zasadnutia SNR z dňa 3. 7. 1945. Poštátneniu divadiel sa venoval bod č. 4. Dostupné na internete: < <https://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/009schuz/s009001.htm> > [cit. 5. 6. 2023].

<sup>39</sup> Celé znenie divadelného zákona: In dostupné na internete <<https://www.epi.sk/zz/1948-32>> [cit. 17. 10. 2023].

<sup>40</sup> Predsedom komisie bol Andrej Bagar. Zvyšní členovia boli Janko Borodáč, Martin Gregor, Ivan Lichard a Ivan Turzo. Za náhradných členov boli vymenovaní Ján Jamnický a František Rell.

<sup>41</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR česká + slovenská sekcia 1951 a 1952, šk. 4, č. 11, 12, sig. 2/23, Vyhláška: organizačný rád Divadelní propagační komise pro zemi Českou a Moravskoslezskou s. 1-2.

<sup>42</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 2, Zápisnica zo zasadnutia DDR konanej 30. júna 1949, s. 9-10.

<sup>43</sup> Predsedom DDR sa stal herec Národného divadla Mikuláš Huba a jej členmi sa v roku 1948 stali: Peter Karvaš, Zoltán Rampák, Ivan Lichard, Eugen Suchoň, Ján Strelec, Ferdinand Krčmář, Emil Schütz a Jaroslav Kulíček, Ivan Teren, Ján Rozner a Alexander Noskovič. V roku 1951 boli do DDR vymenovaní: Ján Haliena (prednosta odboru Povereníctva školstva, vied a umení), Andrej Bagar, Ctibor Kováč, Martin Gregor, Karol Badáni, Martin Jančuška (prednosta Povereníctva informácií a osvetu), Martin Macúch (poslanec), Ján Borodáč, Ivan Turzo (riaditeľ Slovenského komorného divadla v Turčianskom Sv. Martine), Rudolf Mrlian, Karol Rosenbaum, Ján Skalka, Drahoš Zelenský, Zdenko Nováček, a Andrej Očenáš. In BACHLEDA, Stanislav et al. Dejiny slovenského divadla II. (1948 – 2000). Bratislava, 2020, s. 23.

<sup>44</sup> Členovia DDR mali na zasadnutiach zastupovať svoju profesiu, prípadne odbor. Z toho dôvodu na prezenčných listinách zo zasadaní nachádzame autorov divadelných diel, divadelných umelcov, dramaturgov, divadelných teoretikov a výtvarníkov, prevádzkovateľov divadiel, divadelné ochotnícke spolky, bábkarov, jednotné odborové organizácie či organizácie divadelných náv-

takmer všetky významné osobnosti divadelného sveta: herci, kritici, teoretici, režiséri, dramatici, výtvarníci i skladatelia, ktorí sa zaoberali otázkami divadelných repertoárov, personálnymi otázkami, posudzovaním činnosti profesionálnych divadiel, ochotníckych spolkov, ale i vydávaním smerníc pre dozorné orgány divadiel, ktorými boli krajské a okresné národné výbory.<sup>45</sup>

Už na prvom zasadnutí DDR, dňa 12. mája 1948 v Bratislave, boli predstavené ciele,<sup>46</sup> na ktoré by sa mala DDR zamerať. Hlavným cieľom bolo dobudovať profesionálne divadelníctvo na Slovensku v línii, ktorá bola daná poštátnením troch slovenských divadiel. Medzi tieto ciele patrili: inštitucionalizácia ochotníckej divadelnej scény, vytvorenie bázy pre organizovanie bábkového divadla, organizovanie zájazdov profesionálnych divadiel po Slovensku a uskutočňovanie výmenných divadelných predstavení v rámci socialistického bloku.<sup>47</sup>

V súvislosti s bipolárnym rozdelením sveta po druhej svetovej vojne a zaradením Československa do Východného bloku presadzovala štátostrana pokyny zo Sovietskeho zväzu. Komunistickí predstavitelia mali jasné ciele v presadzovaní ideológie a politiky a to vrátane kultúrneho vplyvu. Tie prostredníctvom príslušných ministerstiev, komisií či poradných orgánov aplikovali do všetkých dostupných médií vrátane divadelného umenia. Výsledkom tejto politiky bolo, že témy divadelných hier boli dopredu určené a ovplyvňované politickým režimom. Túto skutočnosť reflektovala aj konferencia DDR a DPK v dňoch 15. - 16. januára 1949, ktorej výsledná rezolúcia prikazovala rozdeliť<sup>48</sup> divadelné hry do piatich skupín: do prvej skupiny patrili *pôvodné hry so súčasnou tematikou a pôvodné hry s historickými námetmi*. Tieto hry boli naštudované tak, aby potvrdzovali legitimitu nastoleného režimu. Témy mali reflektovať aktuálne dianie či problémy v krajine, či už sa jednalo o industrializáciu Slovenska, znárodňovanie, tému previerok, problémy v stavebníctve či elektrifikáciu dedín. Dejovo mohli autori čerpať aj z tém ako zveľaďovanie roľníckych družstiev, premeny neuvedomelých roľníkov na radostných budovateľov fabrík a iných stavieb socializmu, spolužitie národností, bratstvo Čechov a Slovákov či láska k Sovietskemu zväzu, pričom

števníkov. Jednotlivci mali byť priamo úmerne zastúpení. In ADÚ v BA, f. DDR, DDR česká + slovenská sekcia 1951 a 1952, šk. 4, č.11, 12, sig. 2, Organizačný poriadok divadelnej a dramatickej rady pre Slovensko, s. 1.

<sup>45</sup> KNAPÍK. Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967. Svazek I. A-O. Praha, 2011, s. 254-255.

<sup>46</sup> Povereník školstva a osvety Ladislav Novomeský sa nezúčastnil zasadnutia a tak ciele boli predstavené jeho tajomníkom Dr. Rudolfom Mrlianom.

<sup>47</sup> HUDEC, Rudolf. Divadelná a dramaturgická rada v kontexte politického a kultúrneho diania na Slovensku v rokoch 1948-1953. In Pamäť národa, 2015, roč. 11, č. 1, s. 40-41.

<sup>48</sup> Na konferencii tento návrh predložil predseda dramatického odboru DDR Ota Ornest. V jeho prejave okrem iného dodal aj to: „by bolo rozhodne chybou, keby sa celoročný repertoár skladal zo samých pokrokových hier západných, alebo z hier svetovej klasiky a nebolo by v ňom ani jedinej pôvodnej hry alebo hry ľudových demokracií... Sovietske hry, hry ľudových demokracií a pôvodnej tvorby by mali tvoriť zhruba tri štvrtiny celkového repertoáru každej sezóny a zostávajúcu štvrtinu by mala vyplniť svetová klasická tvorba... Vo výnimočných prípadoch uvedú divadlá zcela pokrokovú západnú tvorbu.“ Ku hrám od západných autorov nezabudol podotknúť že: „Sito, ktorým preosievame západnú dramaturgiu musí byť veľmi husté.“ In ADÚ v BA, f. DDR, šk. 5, DDR + DPK 1949, inv. č. 15, sig. 2/C, Ota Ornest: Československá dramaturgie a pětiletý plán, s. 181-188.

prioritou v divadelných hrách bolo odprezentovanie celoštátnych záujmov.<sup>49</sup> Zároveň mali byť hry napísané tak, aby sa politické témy dostali nenápadnejšou propagandistickou formou medzi bežných občanov. Mnohí, najmä noví autori bez akýchkoľvek skúseností, videli v tejto príležitosti iba jednoduchú zárobkovú činnosť. Témy spracovávali mechanicky, bez potrebnej znalosti danej problematiky, čo vo výsledku aj členovia DDR riešili upozorňovaním, že témy mali byť umne zakomponované do prostredia, pričom mali reflektovať nové prežijomné myšlienky prostredníctvom osudov ľudí či v ich myslení. V tejto skupine mali veľkú časť repertoáru tvoriť aj hry s poľnohospodárskou tematikou, nakoľko štátostrana sa snažila o presadenie združstevňovania ako novej poľnohospodárskej politiky po vzore Sovietskeho zväzu. V hrách mal byť kladený dôraz na pochopenie kolektivizácie, elimináciu „kulakov“,<sup>50</sup> zvýšenie produkcie živočíšnych výrobkov a mnohé ďalšie témy. Absentovať nemali ani historické hry, ktoré by v pozitívnom svetle vykresľovali „pokrokový“ – komunistický prúd, a naopak poukazovali na negatívne javy a osoby spojené s predchádzajúcimi režimami.<sup>51</sup>

Významné miesto zaujímali v repertoároch v rokoch 1948 - 1953 hry z dejín robotníckeho hnutia zobrazujúce historické osobnosti. Časté boli predstavenia, v ktorých bol ústrednou otázkou vzťah robotníkov k práci v závodoch v novom režime. Tejto téme sa venoval napríklad Vašek Káňa v hre *Parta brúsiča Karhana*, ale aj Štefan Králik v *Horúcom dni*. Tieto tzv. „budovateľské hry“ dávali do popredia kolektív, prácu v továrni, stavbách, závodoch, či iných výrobných podnikoch. Zároveň sa kolektív robotníkov z „víťaznej robotníckej triedy“ zasadzoval o nové výdobytky, ktoré ponúkal novoetablovaný režim a vyhradzoval sa proti „prežitkom“ z demokratického obdobia prvej Československej republiky. Dielo *Parta brúsiča Karhana* tak reflektovalo na deklarované budovateľské obdobie komunistického režimu nielen vykreslením nadšených robotníkov, ale aj prezentovaním výrobných technológií s dávkou agitácie.<sup>52</sup>

Na tému nových spoločenských vzťahov na dedine a jej prechodu ku kolektívnemu hospodáreniu boli na území Česka a Slovenska hrané viaceré hry. Okrem *Kozieho mlieka* od Jána Skalku to bola aj hra od Štefana Králika *Buky podpolianske*, či *Spoločná cesta* od maďarského autora Viktora Egriho. V tejto hre sa zaoberal aj otázkou socialistického spolunažívania slovenských a maďarských obyvateľov na južnom Slovensku.<sup>53</sup> V správe určenej DDR o nových a pripravovaných pôvodných divadelných hrách, ktorú predniesol jej predseda Peter Karvaš, sa o tejto hre vyjadril, že nacionálna otázka, ktorá je motívom hry, bola nastolená

<sup>49</sup> BACHLEDA et al., Dejiny divadla II., s. 21.

<sup>50</sup> Pojem Kulak, prípadne v Československu pojem „vesnický boháč“ označoval dobre hospodáriacich samostatných roľníkov, ktorí odmietali vstúpiť do družstiev a boli odporcami komunistickej poľnohospodárskej politiky po februári 1948. Proti tzv. Kulakom bola pripravená aj „Akcia K“, ktorá od roku 1951 bola spustená a trestala kulakov prepadnutím majetku a nútením vysťahovaním. In KOCIAN, Jiří, Tematická příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha, 2019, s. 715. Viac o tzv. Kulakoch In HLAVOVÁ, Viera. Fenomén „kulaka“ v procese kolektivizácie na Slovensku v rokoch 1949 – 1960. In Forum Historiae, 2016, roč. 10, č. 1, s. 35-55.

<sup>51</sup> ADÚ v BA, f. DDR, šk.5, DDR + DPK 1949, č.15, sig. 2/C, Ota Ornest: Československá dramaturgie a pětiletý plán, s. 183-185.

<sup>52</sup> MISTRÍK, Slovenské divadlo, s. 153-154.

<sup>53</sup> ŠMATLÁK, Stanislav et al. Slovensko: Kultúra – 1. časť. Bratislava, 1979, s. 413.

z triedneho hľadiska „a môže mať značný spoločenský dosah pri konsolidovaní pomerov na južnom Slovensku.“ Hra tak mala byť cenným prínosom najmä pre divadlá na území južného Slovenska – ND v Bratislave, NKD v Nitre a maďarský súbor dedinského divadla.<sup>54</sup>

Autori, ktorí napísali hry neprijateľné pre režim, hraní neboli. Kritikou neprešli hry od autorov, ktorí emigrovali, ako napríklad Leopold Lahola<sup>55</sup>, alebo boli režimom väznení ako Ivan Stodola.<sup>56</sup>

Druhú skupinu hier tvorilo *prehodnotené české a slovenské dramatické dedičstvo* s cieľom priblížiť ľudu kultúrne dedičstvo krajiny. Hry museli prejsť prehodonovacím procesom, v ktorom sa hľadelo na to, či je ich myšlienka v zhode s nastoleným režimom. Pokiaľ hra odzrkadľovala neželané myšlienky alebo postoje, bola zakázaná. Preferovali sa hry od autorov ako Josef Kajetán Tyl, Alois Jirásek,<sup>57</sup> Ján Nepomuk Štěpánek, Božena Nemcová, Ján Chalupka, Ján Palárik, Jozef Hollý, Jozef Gregor Tajovský alebo Pavol Országh Hviezdoslav, pričom hry mali byť zbavené romantických pasáží a sentimentu.<sup>58</sup>

Tretia skupina zahŕňala *sovietske hry a hry krajín s ľudovodemokratickým zriadením*. Táto skupina reflektovala skutočnosť, že sa Československo zaradilo do Východného bloku a u ľudí mali dané hry vzbudzovať súdržnosť i solidaritu s ostatnými členskými krajinami a podporovať myšlienky slovanského „bratstva“. Medzi autormi, ktorých diela sa na československých divadelných doskách pravidelne objavovali, boli Anatolij Sofronov, Nikolaj Pogodin, Anton Makarenko, Oleksander Kornijčuk, Maxim Gorkij a Nikolaj Vasilievič Gogol'.<sup>59</sup> Ako problematické sa spočiatku ukázalo zabezpečovanie kvalitných prekladov zahraničných hier, z dôvodu chýbajúcich prekladateľov ovládajúcich potrebné jazyky.<sup>60</sup>

<sup>54</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, sig. 14/1, správa o nových a pripravovaných pôvodných divadelných hrách, s. 1.

<sup>55</sup> V správe DDR o repertoároch bolo vyjadrenie ku hre Atentát od Leopolda Laholu, v ktorej Dramaturgický odbor DDR skonštatoval, že na scéne Národného divadla v Bratislave bola daná hra kritikmi i obecnosťou odmietnutá ako hra ideovo sa rozchádzajúca s kultúrno-politickým plánom s dodatkom, že daná hra neprešla lektorským konaním DDR a nemôžu za následky jej uvedenia zobrať akúkoľvek zodpovednosť. In ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 2, Zápisnica zo zasadnutia SDDR konanej 27. mája 1949, s. 2.

<sup>56</sup> V nemilosti sa ocitli aj autori ako Július Barč-Ivan pre svoj príklon k teologickým a filozofickým témam. Nevhodným autorom pre nový režim bol aj Juraj Váh, nakoľko vo svojich dielach riešil dramatické konflikty vnútorného sveta človeka. Tieto témy začali pomaly prichádzať na divadelné dosky až v období destalinizácie. In BACHLEDA et al., *Dejiny divadla II.*, s. 27.

<sup>57</sup> Po komunistickom prevrate v roku 1948 vedúci kultúrnej politiky pristúpili k popularizácii diel Aloisa Jiráska. Jeho tvorba bola rozšírená i upravená a mala nahradiť tvorbu perzekvovaných autorov v danej dobe. Zároveň mala slúžiť aj ako vzor na stanovenie kritérií pre novú umeleckú tvorbu. V roku 1948 štátostrana pripravila tzv. Jiráskovu akciu, ktorá mala slúžiť na zdôraznenie významu Jiráskových diel. Jirásek bol prezentovaný ako autor historickej beletrie, prostredníctvom ktorej išlo re/dez-interpretovať dejiny a literatúru národa. Autorove knihy sa tak mali stať prostriedkom výchovy tzv. nového socialistického človeka. Medzi vydanými dielami sa tak objavili zväzky Starých povestí českých, pričom ku koncu 50. rokov 20. storočia bolo vydaných až 32 zväzkov Jiráskových diel. In KOCIAN, *tematická príručka*, s. 480.

<sup>58</sup> BACHLEDA et al. *Dejiny divadla II.*, s. 23.

<sup>59</sup> BACHLEDA et al., *Dejiny divadla II.*, s. 23.

<sup>60</sup> ADÚ v BA, f. DDR, šk. 5, DDR + DPK 1949, č.15, sig. 2/C, Ota Ornest: Československá dramaturgie a päťletý plán, s. 186.

Do štvrtej skupiny sa radili *prehodnotené hry svetovej klasiky* od autorov ako William Shakespeare, Beaumarchais či Molière. Tie boli hrávané v pomere 1:3 k predchádzajúcim trom skupinám, avšak základom divadelného repertoáru sa stali české, slovenské, ruské a sovietske hry.<sup>61</sup>

V sledovanom období prvej polovice päťdesiatych rokov 20. storočia takmer úplne vymizli tragédie a drámy a prevládajúcim žánrom sa stala veselohra, pretože divadlo malo nielen vychovávať, ale aj baviť návštevníkov. To korešpondovalo s tvrdením Zdeňka Nejedlého: „Čím více radosti bude v masách, tím lépe a rychleji se nám naše budovatelské úsilí podaří, neboť ne ze smutku, ale z radostné důvery a nálady rodit se práce.“. Vďaka tomu sa na doskách československých divadiel objavili klasické komédie ako Shakespearove *Veselé panie z Windsoru*, *Skrotenie zlej ženy*, Molièrov *Lakomec*, *Mešťan šľachticom*, Goldoniho *Sluha dvoch pánov* a mnohé ďalšie.<sup>62</sup>

Do poslednej skupiny boli zaradené *pokrokové západné hry*, ktoré sa mali hrať iba výnimočne.<sup>63</sup> K západným hrám bol zo strany režimu zaujatý zásadne negatívny postoj, a to aj k tým, ktoré boli uvádzané ako pokrokové. Novému režimu vyhovovali americkí autori, ktorí kritizovali v hrách kapitalistické prostredie,<sup>64</sup> pričom západné hry fungovali na jednom princípe. Ním bolo zobrazenie kapitalistického prostredia, jeho rozkladu a konfliktov, so záverom, kde hlavný hrdina ukončil hru prehlásením, že v takomto prostredí sa nedá žiť, je potreba z neho odísť a bojovať proti nemu. Takýmto scenárom sa riadili hry ako *Líštičky* od Lilian Hellmanovej, *Všetci moji synovia* od Arthura Millera<sup>65</sup> a popularite sa tešil aj Howard Fast<sup>66</sup> s hrou *Tridsať strieborných*. Z ideologických dôvodov však malo byť západných hier v divadelných repertoároch iba malé percento.<sup>67</sup>

<sup>61</sup> ADÚ v BA, f. DDR, šk. 5, DDR + DPK 1949, č.15, sig. 2/C, Ota Ornest: Československá dramaturgie a pětiletý plán, s. 187.

<sup>62</sup> JUST, Divadlo v totalitním systému, s. 62.

<sup>63</sup> ŠTEFKO, Vladimír – ČAVOJSKÝ, Ladislav. Slovenské ochotnícke divadlo 1830-1980. Bratislava 1983, s. 311.

<sup>64</sup> Selektívny výber hier zobrazujúci „nepriateľa“ režimu nebol prvýkrát aplikovaný v Komunistickej Československu. Takéto príklady nachádzame aj vo vojnovom Slovenskom štáte, ktorý schválil na divadelné dosky hru „Anna Christie“ od amerického dramatika Eugena O' Neila. Napriek skutočnosti, že bol „znepriateleným autorom“, jeho dielo ukazovalo zhýralý život v Amerike. Zároveň po vstupe Slovenského štátu do vojny so Sovietskym zväzom v roku 1941 boli zakázané hry od ruských autorov a boli upravované časti diel spomínajúcich Rusko. In PALÁRIK, Divadelníctvo v Nitre 1939 – 1945, s. 375-378.

<sup>65</sup> Napriek skutočnosti, že aj v USA bolo mnoho umelcov, ktorí sa netajili socialistickým a komunistickým zmýšľaním, na divadelné dosky v priebehu 50. rokov v Československu sa dostali iba hry od Lilian Hellmanovej, Arthura Millera a Howarda Fasta. Ku koncu mnou sledovaného obdobia sa však hrával iba Howard Fast. In BACHLEDA et al. Dejiny slovenského divadla II., s. 27.

<sup>66</sup> Howard Fast (1911 - 2003) bol americký spisovateľ a publicista. V roku 1943 vstúpil do Komunistickej strany Spojených štátov amerických. Dostupné na internete: <en.wikipedia.org/wiki/Howard\_Fast#Career.> [cit. 20. 4. 2023]; V článku týždenníka Hlas Nitrianskeho kraja sa o ňom vyjadřili ako o jednom z najväčších prozaikov pokrokového sveta západných zemí. Opisovali aj jeho diela, prostredníctvom ktorých poukazoval na metódy vykorisťovania v kapitalistických zemiach, bojoval proti porušovaniu ľudských práv Afroameričanov, napríklad vytvorením postavy Afroameričana-hrdinu po vzore spisovateľa Maxima Gorkija, ktorý je považovaný za otca socialistického realizmu. In Hlas Nitrianskeho kraja, 1953, roč. 5, č. 36, s. 8. Howard Fast, bojovník za práva utláčaných.

<sup>67</sup> KUSÁK, Kultúra a politika, s. 341.

Takýto radikálny zásah do repertoáru sa však negatívne prejavil v hľadiskách divadiel. Vzhľadom na razantne obmedzenú ponuku divadelných hier a prezentovanie divácky neatraktívnych tém ľudia „hlasovali svojimi nohami“ a divadlá sa rozhodli nenavštevovať.<sup>68</sup> To platilo najmä v českej časti krajiny, kde sa divadlo tešilo väčšej popularite a malo i dlhšiu históriu. Situácia na území dnešného Slovenska sa odlišovala najmä v skutočnosti, že v predchádzajúcich obdobiach navštevovali divadlá predovšetkým príslušníci českej menšiny a bohatšej vrstvy obyvateľstva, na rozdiel od „bežných“ obyvateľov, ktorí neboli naučení navštevovať kultúrne inštitúcie.<sup>69</sup>

Deň pred prvým výročím tzv. Víťazného februára, 24. februára 1949, uviedla DDR do činnosti *Dramaturgický odbor DDR*. Na jeho čelo bol vymenovaný divadelný teoretik a kritik Zoltán Rampák, ktorý za hlavný cieľ stanovil normovanie dramaturgie slovenských divadiel. Podľa prvého rozhodnutia Dramaturgického odboru ním museli byť všetky divadelné hry schválené ešte pred ich uvedením na území Slovenska. Práve tento krok znamenal aktívne a protiprávne vstupovanie do slobody slovenskej divadelnej kultúry.<sup>70</sup> DDR už v zákone, vďaka ktorému vznikla, mala zadefinované, že nesmie obmedzovať slobodu umenia a vnucovať divadlám hry, ktoré by mali hrať, no realita bola diametrálne odlišná. Divadlo sa tak spolu s tlačou a rozhlasom stalo ďalším propagandistickým nástrojom KSČ, prostredníctvom ktorého mohli občanom prezentovať vlastné myšlienky či vzory správania. Bolo tak zapojené do ideovej prestavby spoločnosti, po vzore Sovietskeho zväzu. Zrodil sa nový typ drámy – socialisticko-realistická dráma,<sup>71</sup> vyhovujúca potrebám politickej agitácie, ktorá sa zameriavala na dobové politické tézy. Jej špecifikom bolo včlenenie jednotlivca do kolektívu, kladný, triedne uvedomelý hrdina a spoločenské rozvrstvenie postáv. Divadlá sa od seba navzájom neodlišovali, a úloha režiséra sa obmedzila na to, aby dozeral, či sa dodržiavala ideológia.<sup>72</sup>

Medzníkom sledovaného obdobia, vzhľadom k celej sústave nariadení prijatých pre správu divadelníctva, sa stala Teplická konferencia zorganizovaná dňa 18. júna 1949. Na tejto konferencii odznelo to, ako v budúcnosti budú tvorené repertoáre divadiel: „Dále ukládáme, aby při objednávce – při tom jak bude divadlo vyhledávat nové hry – využívalo všech upozornění námětových, jak se vyskytují v referátech IX. Sjezdu Komunistické strany Československa. V těchto tématech je nutno

<sup>68</sup> JUST, *Divadlo v totalitním systému*, s. 59.

<sup>69</sup> ŠTEFKO et al. *Dejiny slovenského divadla I.*, s. 261.

<sup>70</sup> Prvýkrát boli divadelné hry podrobené kritike a procesu schvaľovania pre Národné divadlo v Bratislave na nasledujúcom zhromaždení Dramaturgického odboru DDR dňa 6. mája 1949, pričom všetky hry boli aj schválené. In HUDEC, *Divadelná a dramaturgická rada*, s. 47.

<sup>71</sup> Za otca idealistického realizmu bol považovaný Maxim Gorkij, ktorý definoval úlohy socialistického realizmu. Námet na témy sa musel týkať práce, čo charakterizoval archetyp postavy, angažujúca sa v pracovných procesoch a zároveň vybavená novými, technickými vymoženosťami (najmä zo Sovietskeho zväzu), ktoré mu uľahčovali prácu. In Hlas Nitrianskeho Kraja, 1949, roč. 1, č. 8, s. 5. Socialistický realizmus v SSSR.

<sup>72</sup> ŠKVARNA et al. *Dejiny – divadlo – hudba – jazyk, literatúra – ľudová kultúra – výtvarné umenie – Slováci v zahraničí*, Bratislava, 2006, s. 92-93.

*vidět nejzávažnější a nejdůležitější věci, jimiž se divadelnictví české a slovenské má obírat a s nimiž má seznamovat divadelní formou náš československý lid.”<sup>73</sup>*

Po spomínanej konferencii bol správam divadiel predložený tzv. operatívny dramaturgický plán, podľa ktorého malo každé divadlo v rokoch 1949 – 1951 odohrať tri nové divadelné hry a zároveň divadlám stanovil aj okruh tém pre nové hry. Tieto témy mali zohľadňovať ekonomickú a politickú štruktúru daného kraja a jeho dejiny. Základnou požiadavkou pre inscenácie bola prevýchova obyvateľstva prostredníctvom hier a divadla. Divadlá, ktoré sídlili v poľnohospodárskych oblastiach, ako to nitrianske, museli uvádzať najmä hry o premene dediny, o zakladaní jednotných roľníckych družstiev, ale aj o premene váhajúcich „stredných“ roľníkov. V hrách prestali účinkovať ľudia so súkromnými problémami, ale ostali v nich iba pracovníci, ktorí museli plniť stanovené plány, problémy spojené s odovzdaním „kontingentu“, nariadením odovzdať určité množstvo poľnohospodárskych produktov, zlučovaním pôdy a vznikáním družstiev. Do pozície kladných postáv boli vždy situovaní komunisticky zmýšľajúci ľudia,<sup>74</sup> voči ktorým boli do kontrastu stavaní samostatne hospodáriaci roľníci a príslušníci inteligencie – často označovaní ako záškodníci či špióni západných mocností. Hry boli špecifické aj tým, že sa zjednodušila typológia postáv, čo v praxi znamenalo, že divák mohol hneď rozpoznať kladnú postavu od tej zápornej. Nutnosťou bol aj optimistický záver hier.<sup>75</sup>

Autori diel písali v súlade s novým režimom, čo aj deklarovali pri rôznych príležitostiach, akými boli divadelnícke a spisovateľské konferencie, programové bulletiny či rôzne ankety. Práve vďaka odhodlaniu, ale zaiste aj motivácii, dokázali v rokoch 1948 – 1953 produkovať veľké množstvo hier, častokrát otáznkej kvality, avšak prevažná väčšina tých hier bola poznačená tvrdým schematizmom.<sup>76</sup> Motiváciou pre nich boli Povereníctvom osvety, školstva, vied a umení pravidelne vypisované súťaže na tvorbu divadelných hier. Jednotlivé súbehy mali špecifikovanú tému, ktorej sa mali autori držať. V roku 1949, kedy vzniklo *Nitrianske krajové divadlo*, boli témou súbehu práce, ktoré mali vyjadrovať budoateľské úsilie pri plnení päťročnice. Výhercovia súbehu boli odmenení podľa umiestnenia: prvé miesto získalo odmenu 30.000.- Kčs,<sup>77</sup> 2. miesto 20.000.- Kčs a tretie 10.000.- Kčs.<sup>78</sup> Pre zvýšený záujem o súbeh zo strany nových autorov, zverejnilo Povereníctvo informácií a osvety spolu s Povereníctvom školstva, vied a umení dodatočné informácie špecifikovaním možných námetov, medzi kto-

<sup>73</sup> KUSÁK, Kultúra a politika, s. 339-340.

<sup>74</sup> Novým hrdinom sa mal stať oduševnený komunista, ktorý sa spolupodieľal na zakladaní Jednotných roľníckych družstiev a šíril ideológiu socializmu. Podľa nej sa mali ľudia o všetko deliť a spoločne sa starať o majetky, ktoré už neboli v súkromnom vlastníctve, ale v spoločnom. Všetci si v novom štátnom zriadení boli rovní, a socialistický človek mal byť čestný a pracovitý. In BACHLEDA et al. Dejiny divadla II, s. 21.

<sup>75</sup> ŠTEFKO, Vladimír. Dejiny slovenskej drámy 20. storočia. Bratislava, 2011, s. 321.

<sup>76</sup> MISTRÍK, Slovenské divadlo, s. 150-151.

<sup>77</sup> Pre približnú predstavu je vhodné uviesť priemernú mesačnú mzdu v roku 1949, ktorá bola v štátnom sektore (mimo JRD) 870 Kčs a priemerná hrubá mesačná mzda v priemysle pohybujúca sa na úrovni 4310 Kčs. In BREUEROVÁ, Alena – FREJTICHOVÁ, Jarmila. Můj rok 1949, Praha 2023, s. 8-9.

<sup>78</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 14, s. 5. Súbeh na divadelné hry.

rými sa nachádzali: „Budovateľské nadšenie, významné osoby „našej“ histórie, dôležité etapy robotníckeho hnutia, socialistický patriotizmus či úlohy komunistickej strany.“<sup>79</sup>

Takéto súťaže, resp. návrhy tém a tematické podnety pre štátne objednávky boli DDR vypisované každoročne, pričom vždy reflektovali aktuálne dianie v spoločnosti, v krajine i vo svete. V sledovanom budovateľskom období režimu tak nechýbali vypísané témy na politickú či ekonomickú situáciu ako *boj o mier úderníckou prácou, hra proti zaostalosti myslenia na dedinách* (témy o kolektivizácii – pozn. autora), *hra o bdelosti a ostražitosti* (titoizmus a studená vojna – pozn. autora), *proti spiknutiu vnútri v strane* (reagovala na udalosti rokov 1949 – 1952 a s tým súvisiace monster procesy – pozn. autora), *remilitarizácia západného Nemecka, hra o „dnešnej“ Amerike*, či inscenácia približujúca výstavbu novej armády. Témy mali reflektovať aj úlohu žien a manželstva v spoločnosti, voľnočasové aktivity, život mládeže a možnosti rekreácie obyvateľov súdobého Československa.<sup>80</sup>

Komunistický režim nezabúdala ani na mládež. Pre túto skupinu potenciálnych divákov sa mali vypracovať hry na témy: *mladosť Klementa Gottwalda, mladosť Antonína Zápotockého, Výchova novej inteligencie z radov robotníckej triedy, Zväzáci – učitelia pionierov, hra o odboji mladých komunistov počas druhej svetovej vojny, ale aj hra proti rasovej diskriminácii v Amerike* – pre tento účel mala byť zdramatizovaná rozprávka Pavla Kohouta – *O čiernom a bielom chlapcovi*.<sup>81</sup>

Činnosť DDR bola ukončená v roku 1953 zrušením ministerstva informácií a osvetu, ktorého agendu prevzalo Ministerstvo školstva a osvetu a Štátny výbor pre veci umenia. Vyššie uvedený výbor sa stal v septembri 1953 základom pre Ministerstvo kultúry riadené Václavom Kopeckým. Agenda divadiel týmto krokom spadala pod Ministerstvo kultúry, čím sa dovŕšil proces inštitucionalizácie. Riadenie divadiel a ich kontrola prešla plne do rúk úradníkov – nediadelníkov.<sup>82</sup>

Nitrianske divadlo vznikalo v dobe, v ktorej sa tvrdo presadzovali všetky vyššie uvedené aspekty spolu s princípmi Ždanovskej<sup>83</sup> normatívnej politiky, ktoré urýchlili proces schematizácie umenia.<sup>84</sup>

<sup>79</sup> Hlas Nitrianskeho Kraja, 1949, roč. 1, č. 21, s. 4. Záujem o súbeh na divadelné hry.

<sup>80</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR česká + slovenská sekcia 1951 a 1952, šk. 4, č. 9, 10, sig. 8, správa o nových a pripravovaných pôvodných divadelných hrách, s. 3.

<sup>81</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR česká + slovenská sekcia 1951 a 1952, šk. 4, č. 9-10, sig. 8, správa o nových a pripravovaných pôvodných divadelných hrách, s. 4.

<sup>82</sup> JUST, Divadlo v totalitním systéme, s. 61.

<sup>83</sup> Andrej Alexandrovič Ždanov (1896 – 1948) bol komunistický politik a ideológ v Sovietskom zväze. Jeho doktrína v kultúre ovplyvnila celú sovietsku produkciu. Označovalo sa to ako Sovietsky realizmus, pričom sovietske umenie sa v ňom vykresľovalo v jednoduchej podobe, ale úplne dogmatizovanej. Západné umenie bolo považované za ideologicky podvrtné a zároveň nepriateľské žiadne umelecké inovácie. In KNAPIK, Jiří – FRANC, Martin et al. Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967. Svazek II. P-Ž. Praha, 2011, s. 841.

<sup>84</sup> Predpísanou umeleckou metódou sa stal socialistický realizmus, v tej dobe už etablovaný v Sovietskom zväze. Ten zobrazoval realistické obrázky ľudu podmienené socialistickou ideológiou. Vychádzal zo Ždanovovej doktríny, podľa ktorej konflikt v Sovietskom zväze mohol byť iba medzi dobrým a lepším. In BACHLEDA et al., Dejiny divadla II., s. 21.

## Profesionálne divadlo v Nitre

Napriek skutočnosti, že divadelníctvo v Nitre malo dlhšiu tradíciu<sup>85</sup>, nepodarilo sa v meste pod Zoborom vytvoriť dlhotrvajúcu stálu<sup>86</sup> scénu.<sup>87</sup> V rokoch 1941 – 1945 v meste pôsobilo *Slovenské ľudové divadlo*,<sup>88</sup> ktoré však zaniklo a na krátku dobu bolo nahradené *Oslobodeným divadlom*.<sup>89</sup> Ani to však nedokázalo preklenúť ťažké povojnové roky.<sup>90</sup>

Po zbombardovaní objektu divadla<sup>91</sup> v roku 1945 zostala Nitra bez profesionálneho súboru a vhodného priestoru. Tým však nezanikla myšlienka stálej profesionálnej scény v meste. Oficiálne prípravy na jej uskutočnenie začali až

<sup>85</sup> Počiatky divadelníctva v Nitre siahajú do 18. storočia a sú spojené so založením nitrianskeho piaristického kolégia a aktivitami jeho školského divadla. Hry boli zamerané nielen na cirkevné témy, ale aj svetské s historickými námetmi, životopismi o patrónoch školy či cirkevných a svet-ských hodnostároch. Vznikom divadla Theatrum Comicum v nových priestoroch kolégia v roku 1765 nadviazali na divadelnú tradíciu s pravidelnými predstaveniami. Viac pozri In MICHAL-COVÁ-CESNAKOVÁ, Milena. Z divadelných počiatkov na Slovensku. Bratislava, 1997, s. 19; HOLEČKA, Ladislav. Piaristické školské divadlo a jeho protagonisti. In BELEJ, Milan – KERESTEŠ, Peter – MELIŠ, Jozef. Divadlo v regióne. Nitra, 2020, s. 16-18; POLÁK, Divadlo: Jeho cesta dejinami, s. 142; ŠTEFKO, Vladimír. Divadelná Nitra. Bratislava, 1989, s. 9.

<sup>86</sup> V medzivojnovom období rokov 1918-1938 organizovali divadelný život Nitre nitrianski ochotníci: Dramatický krúžok divadelných ochotníkov Čapek, Divadelný krúžok nitrianskych tovarišov, Združenie katolíckych spolkov či žiaci z Obchodnej školy. O ochotníckom divadle v Nitre pozri viac: ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 21; FOJTÍK, Juraj. Nitra. Bratislava, 1978, s. 177; V období vojnového Slovenského štátu 1939 – 1945 na území Nitry vykazovali činnosť Dramatický odbor Hlinkovej Gardy, Dramatický odbor Hlinkovej mládeže a Nitrianski Saleziáni. In PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin. Nitra a okolie v rokoch 1939 – 1945. Nitra, 2020. s. 89; ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 44-45.

<sup>87</sup> Pre informácie o pôsobení profesionálnych kočovných maďarských, nemeckých i talianskych súborov v budove biskupského hostinca u Zlatého Jeleňa od roku 1844 pozri: KOPÁL, Ján. Nitra, naša Nitra. Nitra 1998, s. 142.; Kultúra a život mesta Nitry 77, 1977, roč. 1, č. 12, s. 21-22. Hostinec u zlatého jeleňa.; Počiatky profesionálnej divadelnej scény môžeme datovať do roku 1883 dobudovaním objektu Mestského divadla v Nitre, v ktorom sa však podľa oficiálnych stanov mohlo hrať iba v maďarskom jazyku. Pre viac informácií pozri: FOJTÍK, Nitra, s. 176-177; TURANOVÁ, Národné divadlo nitrianskej župy, In BELEJ – KERESTEŠ – MELIŠ. Divadlo v regióne, s. 25-26; ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 14-15.

<sup>88</sup> Viac pozri In PALÁRIK, Miroslav. Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939 – 1945. In Studia Historica Nitriensia, 2017, roč. 21, č. 2, s. 366-430.

<sup>89</sup> Po zániku Oslobodeného divadla bolo 15. augusta 1945 v Nitre založené Mestské divadlo Viliamom Königom, ktoré počas svojej 137 dňovej existencie odohralo 142 predstavení. Divadelný súbor pozostával z bývalých členov SLD a novoprijatých ochotníkov. Hrávali v priestoroch Národného domu v Nitre, avšak divadlo pracovalo bez dotácie a práve finančné problémy privodili jeho zánik koncom prvého polroka 1946. In ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 83-84.

<sup>90</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 84.

<sup>91</sup> Počas oslobodzovania Nitry sovietskou armádou, dňa 30. marca 1945, bola budova divadla pri leteckom nálete zasiahnutá bombou. Výbuch objekt značne poškodil a spôsobil požiar, kvôli ktorému budova vyhorela a následne bola zbúraná. Spolu s ňou zhorel aj celý divadelný archív, textový materiál, kulisy i kostýmy. SLD sa po tejto udalosti presídlilo do Národného domu, kde pod názvom Oslobodené divadlo uviedli 10 premiér. Avšak kvôli zlej finančnej situácii po troch mesiacoch divadlo zaniklo. In MRLIAN, Rudolf et al. Encyklopédia dramatických umení Slovenska M-Ž. Bratislava, 1990, s. 336-337.; PALÁRIK – MIKULÁŠOVÁ – HETÉNYI, Nitra a okolie, s. 88-90.; NOVÁK, Juraj – PROČKA, Richard. Architektúra 20. storočia v Nitre. Krakow, 2016, s. 47.

po štyroch rokoch dňa 15. marca 1949 delegácia Krajského národného výboru v Nitre (ďalej KNV) na čele s krajským tajomníkom KV KSS Jozefom Šiškom a krajským referentom Mikulášom Kliským navštívili Povereníctvo školstva a osvety v Bratislave, kde prerokovali zriadenie stálej divadelnej scény v Nitre. Dohodli sa, že stály divadelný súbor bude umiestnený v budove Národného domu<sup>92</sup> a bude robiť zájazdy do všetkých okresov nitrianskeho kraja.<sup>93</sup> Prípravy na realizáciu začali dňa 1. apríla 1949, kedy bol na spoločnom zasadnutí Krajského výboru, Krajskej odborovej rady, KNV a Krajského výboru Československého zväzu mládeže vytvorený *prípravný výbor Juhoslovenského oblastného divadla so sídlom v Nitre*.<sup>94</sup>

Až na zasadnutí DDR v Bratislave, dňa 7. apríla 1949, prediskutovali žiadosť KNV v Nitre o zriadenie stálej divadelnej scény. Jeho výsledkom bolo prijatie uznesenia o zriadení *Juhoslovenského oblastného divadla v Nitre* (ďalej JOD), ako zájazdovej scény nitrianskeho kraja. Vznik divadla však bol podmienený splnením viacerých úloh, ktoré musel vyriešiť prípravný výbor. Išlo o dôležité otázky týkajúce sa chodu divadla ako napríklad priestory, v ktorých sa bude hrať, personálna otázka a otázka financovania týchto úloh. KNV poskytol pre založenie divadla finančnú subvenciu vo výške 580 000.- Kčs, čo však nepokrylo všetky náklady, preto musel prípravný výbor zabezpečiť ďalšie financie inými spôsobmi. Prvým bola tzv. tehličková akcia, do ktorej jeho členovia vkladali veľké nádeje, vzhľadom na skutočnosť, že v predchádzajúcich týždňoch spravilo *Národné divadlo* zájazd do Nitry, pričom aj pri niekoľkonásobných reprízach vždy vypredali všetky predstavenia. Podľa tejto skutočnosti členovia prípravného výboru usúdili, že obyvatelia Nitry mali záujem o vlastné divadlo a boli by ochotní podporiť jeho výstavbu kúpou tehličiek.<sup>95</sup> Druhým zdrojom financií bolo mierne zdanenie ostatných kultúrno-zábavných podnikov v celom kraji v prospech divadla. Tretí zdroj mala zabezpečiť vecná lotéria v prospech divadla, pri ktorej sa očakávalo, že podniky v nitrianskom kraji by darovali svoje výrobky ako vecné výhry do tejto akcie.<sup>96</sup> Pri otázke vhodného priestoru sa ukázala byť jedinou vyhovujúcou budovou v meste sála bývalého Národného domu, telocvična Telovýchovnej jednoty Sokol (ďalej TJ Sokol). Rokovania ohľadom jej prenájmu, popípade odkúpenia, boli zložité. TJ Sokol priestor prenajať nechcel, avšak pod vplyvom žiadostí, ktoré prichádzali „z celého nitrianskeho kraja“, svoj názor prehodnotil. Tak sa mohlo začať s úpravou sály i javiska, čím bol problém vhodného priestoru vyriešený.<sup>97</sup> Pred prípravným výborom však stál omnoho väčší problém, ktorým bolo personálne obsadenie budúceho profesionálneho ansámblu. V skúmanom období totižto panoval nedostatok hercov, či už profesionálnych, ale i ochotníckych.

<sup>92</sup> Dnes v tejto budove sídli Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre.

<sup>93</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 4, s. 7. Stála divadelná scéna v Nitre pred uskutočnením.

<sup>94</sup> KOPÁL, Ján. Nitra naša Nitra. Nitra, 1998, s. 143.

<sup>95</sup> Tehličky sa vydávali v hodnotách: 50.-, 100.-, 500.-, 1000.-Kčs v rôznych veľkostiach i farbách. Tehličky za 500.- a 1000.-Kčs boli umelecky vypracované vo forme d'akovného diplomu. In Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 17, s. 4. Juhoslovenské oblastné divadlo.

<sup>96</sup> MARŠÁLEK, Marián. Činnosť Nitrianskeho krajového divadla v rokoch 1948-1953 z pohľadu dobovej tlače (bakalárska práca). Nitra, 2020. s. 23.

<sup>97</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 86.

Keďže Nitrianske divadlo bolo založené ako posledné v 40. rokoch 20. storočia, iné divadlá na území Slovenska odčerpali všetky dostupné herecké sily,<sup>98</sup> hlavne z predvojnových súborov i ochotníckych krúžkov.<sup>99</sup>

Táto nepriaznivá situácia mala za následok, že na zasadnutí DDR dňa 21. mája 1949 uvažovali o zamietnutí vzniku profesionálneho divadla v meste pod Zoborom.<sup>100</sup> Tohto zasadnutia sa však zúčastnili aj vedúci referátu školstva a osvety Mikuláš Kliský, organizačný tajomník prípravného výboru Pavol Povoda a zástupca KNV Jozef Cabala. Títo jednotlivci, a najmä inštitúcie, ktoré reprezentovali, vyvíjali úsilie na úspešné založenie divadla. Práve vďaka nim mohli pokračovať snahy na vybudovanie hereckého súboru. Výber hercov do *Juhoslovenského oblastného divadla* tak bol vypísaný na 25. septembra 1949, pričom skúšky hodnotila výberová komisia DDR pod vedením Andreja Bagara, riaditeľa *Národného divadla v Bratislave*. *Prípravný výbor JOD* na ne pozýval ochotníkov nielen z nitrianskeho kraja, ale aj z ostatných krajov, najmä tých, ktorí v rámci celoštátnych divadelných súťaží<sup>101</sup> zaznamenali úspešné hodnotenia. *Prípravný výbor* spolupracoval s ochotníckymi krúžkami, najmä s *Mestským združením ochotníkov v Leviciach*, ktorí absolvovali propagačné zájazdy do všetkých okresných miest v nitrianskom kraji. Okrem získania potrebných skúseností pre dané krúžky, si od toho sľubovali aj motiváciu pre ostatných ochotníkov.<sup>102</sup> Konkurz však nedopadol podľa predstáv: zo 69 uchádzačov, ktorí si poslali prihlášky, sa skúšky zúčastnilo iba 40. Z nich Komisia následne vybrala iba 8 uchádzačov, čo by však nestačilo ani na súbor komorného charakteru.<sup>103</sup> Z toho dôvodu navrhla DDR oddialiť termín otvorenia divadla z decembra 1949 na začiatok nasledujúceho roku. Komunistická strana Slovenska (ďalej KSS) však nástojila na zachovaní pôvodného decembrového termínu. Výberová komisia tak vyhlásila ešte jeden konkurz, na ktorom vybrali ďalších 7 uchádzačov.<sup>104</sup> Nitriansky súbor po novom pozostával z 15 hercov: Mária Pokorná-Štrbáková, Magda Lörinczová (neskôr známa pod priezviskom Paveleková) Ondrej Košút, Mikuláš Kraviansky,

<sup>98</sup> Dovtedy na území Slovenska fungovali divadlá v Bratislave, Košiciach, založené ešte počas prvej Československej republiky, ku ktorým počas druhej svetovej vojny pribudlo divadlo v Prešove a v Martine. Po vojne boli založené divadlá vo Zvolene, Považskej Bystrici a dokonca v októbri 1948 vznikol aj prvý súbor Dedinského divadla. Práve z dôvodu nedostatku hercov bola založená aj Vysoká škola múzických umení v Bratislave v roku 1949. Zriadila sa divadelná a hudobná fakulta. In ŠMATLÁK, kultúra – 1. časť, s. 411.

<sup>99</sup> TURZO, Ivan. *Od ochotníctva k profesionalizmu*, Bratislava, 1981, s. 111.

<sup>100</sup> Udialo sa tak na zasadnutí DDR dňa 21. mája 1949. Andrej Bagar ako predseda výberovej komisie tu aj zdôrazňoval, že pre dobrý vývoj Nitrianskeho divadla by bolo vhodné, keby sa otvorilo až nasledujúci rok.

<sup>101</sup> Celoštátne preteky nazývané Divadelná žatva prebiehali v rokoch 1948 – 1961. Cieľom bolo umožniť všetkým divadlám zúčastniť sa na vyraďovacom súťažnom kole vo vlastnej lokalite a postúpiť do záverečných celoštátnych prehliadok v Prahe. Zmysel divadelnej žatvy spočíval v porovnaní divadelného prejavu, pracovných postupov divadiel ale plnil aj funkciu diskusného fóra ohľadom otázok týkajúcich sa divadelníctva. In MRLIAN, Encyklopédia A-L, s. 259.

<sup>102</sup> Hlas Nitrianskeho Kraja, 1949, roč. 1, č. 30, s. 5. Juhoslovenské oblastné divadlo.

<sup>103</sup> M. Pokorná-Štrbáková, Magda Lörinczová, Ondrej Košút, Mikuláš Kraviansky, Ľudovít Herrec, Michal Kožuch, Ján Vajda, Ladislav Ríkalský. Z tohto zoskupenia sa však iba traja objavili na otváracom predstavení (Pokorná-Štrbáková, Košút, Vajda).

<sup>104</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 35, s. 4. Z činnosti JOD.

Ľudovít Herec, Michal Kožuch, Ján Vajda, Ladislav Ríkalský, Anna Košťal'ová, Ján Košťal', Jolana Mažárová, Július Červeň, Milan Frkal, Jozef Baláz a Valéria Saáková.<sup>105</sup> Počas konkurzov bol prípravným výborom požiadaný o spoluprácu Martin Hollý,<sup>106</sup> ktorý ponuku prijal a prostredníctvom DDR bol oficiálne vymenovaný za umeleckého riaditeľa *Nitrianskeho krajového divadla*.<sup>107</sup>

Vytvorenie dostačujúceho súboru umožnilo otvoriť divadlo slávnostným programom dňa 20. decembra 1949, kedy v Nitre vrcholili oslavy na počesť sedemdesiatych narodenín Josifa Vissarionoviča Stalina.<sup>108</sup> Program pozostával z prejavov funkcionárov, ale i z odohrania krátkych scénok z divadelných hier, či operných vystúpení, na ktorých vystupovali členovia *Národného divadla v Bratislave* a členovia *Nitrianskeho krajového divadla*.<sup>109</sup>

Vznik Nitrianskeho divadla bol odôvodňovaný predovšetkým z politickej potreby,<sup>110</sup> čoho dôkazom je aj príspevok krajského referenta pre školstvo a osvetu Mikuláša Kliského v prvom bulletine divadla, v ktorom priblížil ciele sledovanej inštitúcie, ako napríklad odzrkadľovanie súčasných životných i politických problémov v zásadách socialistického realizmu a nutnosti podriadenia tvorivej práce spoločenským cieľom vývoja novej, socialistickej spoločnosti.<sup>111</sup>

Napriek tomu, že divadlo bolo oficiálne otvorené ešte v decembri 1949, jeho vlastné otváracie predstavenie sa uskutočnilo až 14. januára 1950. Prvá činoherná premiéra uvedená na doskách nitrianskeho divadla bola hra *Kozie mlieko* od Jána Skalku. V tejto hre boli zobrazované pomery na dedine, ktorú ovládali bohatí gazdovia - kulaci, symbolizujúci kapitalistov, a roľníkov hľadajúcich východisko v novom usporiadaní výrobných a spoločenských vzťahov. V hre bola reflektovaná potreba zakladať JRD v rámci prebiehajúcej kolektivizácie, prezentácia nových technologických inovácií v poľnohospodárstve: používanie traktorov, i poukazanie na skutočnosť, že dobre sa mali ľudia, ktorí sa adaptovali na nové pomery.<sup>112</sup>

Z poznámok režiséra Ľudovíta Ozábala je možné sa dozvedieť, že túto premiéru sprevádzalo množstvo problémov. Okrem nevykúrenej sály, v ktorej museli herci skúšať, mala problémy aj divadelná výprava. Všetky rekvizity, scény a kostýmy, boli pripravované v Slovenskom komornom divadle v Martine a bolo

<sup>105</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 86-87.

<sup>106</sup> Martin Hollý starší (8.6.1904 Moravské Lieskové – 1.10.1965 Žilina.) Režisér, herec, riaditeľ krajového divadla v Martine a v Nitre. Pred profesionálnym divadlom dlhodobo účinkoval v ochotníckych krúžkoch v Novom meste nad Váhom, v Trebišove a v Košiciach. In ADÚ v BA, fond Martin Hollý. MEDVECKÁ, Katarína, Inventár archívneho fondu. Bratislava, 2010, s. 1.

<sup>107</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 35, s. 4. Martin Hollý.

<sup>108</sup> Od septembra 1949 prebiehali prípravy na oslavy československo-sovietskeho priateľstva, ktoré vyvrcholili v decembri oslavami Stalinovej 70-ky. Viac sa o pripravách týchto akcií môžete dočítať In HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny – účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In Studia Historica Nitriensia, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121-136.

<sup>109</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1949, roč. 1, č. 44, s. 4. Otvorenie Nitrianskeho krajového divadla.

<sup>110</sup> Na základe nového územného členenia štátu vzniklo na území Slovenska 6 krajov, pričom v každom krajskom meste mala byť profesionálna scéna. In FANTÚROVÁ, Olívia. Divadelný život v Prievidzi 1945 – 1958 (Bakalárska diplomová práca). Brno, 2015, s. 27. Dostupné na internete: <[https://is.muni.cz/th/gwncn/Text\\_prace\\_finalna\\_verzia.pdf](https://is.muni.cz/th/gwncn/Text_prace_finalna_verzia.pdf)> [cit. 15. 10. 2023].

<sup>111</sup> TURZO, Od ochotníctva k profesionalizmu, s. 112-113.

<sup>112</sup> ŠMATLÁK et al., Slovensko: kultúra – 1. časť, s. 412.

potrebné ich premiestniť do Nitry. Cestou do nitrianskeho divadla však auto kvôli snehovej búrke zišlo z cesty a uviazlo v záveji, následkom čoho bolo potrebné zohnať náhradnú dopravu, ktorá do Nitry dorazila až v neskorých večerných hodinách. Generálna skúška, pôvodne naplánovaná na 13. januára 1950 na 16-tu hodinu, tak začala až po polnoci a trvala do štvrtej hodiny rannej. Tieto okolnosti spolu s neskúseným hereckým kolektívom prispeli k zlému hodnoteniu hry kritikmi. Spokojný nebol ani režisér, ktorý ju okomentoval ako „dobrú hru iba na otvorenie brán divadla“, pričom podmienky vzniku inscenácie prirovnal k úrovni dedinského divadla.<sup>113</sup>

Nitrianske divadlo to ani po premiére nemalo ľahké. Vzniklo z iniciatívy krajských orgánov, avšak bez náležitého personálneho a technického vybavenia. Na prvé dve premiéry sa robili divadelné výpravy v martinskom divadle a herci sa striedali pri inšpícii<sup>114</sup> i na šepkárskom poste. Napriek tomu, že *Krajové divadlo v Nitre* malo pôsobiť ako zájazdové divadlo, nemalo vlastné dopravné prostriedky a nespoľahlivá vlaková a málopočetná autobusová doprava robila obrovské problémy pri účinkovaní súboru mimo Nitry. V prvej sezóne divadlo nemalo dramaturga, pričom jeho funkciu suploval riaditeľ Martin Hollý.<sup>115</sup>

Druhou hrou v prvej sezóne nitrianskeho divadla, bola dráma od *Maxima Gorkého: Vassa Železnovova*.<sup>116</sup> Premiéru odohrali dňa 25. februára, na druhé výročie februárových udalostí. Hlavný motív hry bol rozklad buržoáznej spoločnosti s ústrednou líniou predpovede zániku starého sveta a vzniku nového – socialistického.<sup>117</sup> M. Kliský, referent školstva a osvety, vo svojom prejave porovnal výkony divadelného súboru v hrách *Kozie mlieko* a *Vassa Železnovova*. Vyzdvihol v ňom celý súbor a zdôraznil, že išlo o veľký skok vpred, pričom v porovnaní s priemerným podaním prvej hry NKD malo obecnstvo príležitosť vidieť umelecky prepracované divadelné predstavenie.<sup>118</sup>

V prvej sezóne si umelecký súbor pripravil pre divákov šesť premiér. Okrem už spomínaného Skalkovho *Kozieho mlieka* a *Vassy Železnovovej* od M. Gorkého, súbor odohral ešte hry *Škola žien* od J. B. Moliéra, *Vlk, koza a kozliatka* od J. Grabowského,

<sup>113</sup> Režisérská poznámka Ľudovíta Ozábala k premiére hry *Kozie mlieko* v Nitrianskom krajevom divadle dňa 14. 1. 1950. In CIVÁŇOVÁ, Slavka. Divadlo Andreja Bagara v Nitre – 70. Bratislava, 2019, s. 18.

<sup>114</sup> Inšpicient je pracovník divadla zodpovedný za plynulý priebeh skúšok a predstavení. Podľa pokynov režiséra organizuje a usmerňuje plynulý priebeh činnosti súboru na javisku i v zákulisí. In MRLIAN, encyklopédia A-L, s. 523.

<sup>115</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 87.

<sup>116</sup> Táto hra bola napísaná v roku 1910 pričom odkazovala na neúspešnú demokratickú revolúciu, ktorá sa odohrala v cárskom Rusku v roku 1905. Revolúcia začala už počas Rusko-japonskej vojny (1904-1905) kedy sa po prvej veľkej prehre cárskeho Ruska v 1904 ľudia začali búriť proti pokračovaniu tejto vojny. Pokračovalo to dňa 5. januára 1905 kedy pop Georgij Gapon zorganizoval mierovú manifestáciu, na ktorej sa robotníci domáhali zlepšenia pracovných podmienok. Armáda začala strieľať do davu a tento deň sa zapísal do histórie pod názvom krvavá nedeľa. Cár z obavy sľúbil vytvorenie štátnej dumy. Nebolo to ale dostatočné, a snahy o demokratizáciu sa postupne zvyšovali až do abdikácie cára Mikuláša II. v marci 1917 a následné nastolenie dočasnej vlády, ktorá mala záujem o zavedenie liberálnejšej demokracie. In HART-DAVIS, Adam (ed.). História. Bratislava, 2014, s. 376.

<sup>117</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 9, s. 6. Poznámka k štúdiu Vasy Železnovovej.

<sup>118</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 10, s. 6. Vasa Železnovová na scéne NKD.

*Poplach* od O. Vasiljeva a hru *Divoška*<sup>119</sup> od V. Krylova (príloha A). Iba posledná menovaná hra bola hraná ešte aj v nasledujúcej sezóne.<sup>120</sup> So šiestimi hrami odohrali celkovo 117 predstavení,<sup>121</sup> pričom priemerná návštevnosť na jedno predstavenie bola 316,6 divákov a celkový počet divákov v danej sezóne sa pohyboval okolo čísla tridsaťosem tisíc. V návštevnosti ho tak predbehla väčšina už zabehnutých divadiel, čo malo za následok, že sa Nitra ocitla v rebríčku návštevnosti iba na desiatom mieste z jedenástich.<sup>122</sup>

Je nutné zdôrazniť, že počas tejto sezóny bolo nitrianske divadlo bez dramaturga a herecký súbor<sup>123</sup> pozostával prevažne z mladých ľudí, ktorí ešte nemali potrebnú profesionálnu hereckú a umeleckú prax. Súbor z toho dôvodu nedosahoval kvality ostatných profesionálnych divadiel na území Slovenska.<sup>124</sup>

<sup>119</sup> K predstaveniam v prvej sezóne veľa dodatočných informácií nie je. K inscenácii *divoška* sa objavil oznam v týždenníku *Hlas Nitrianskeho kraja*, v ktorom čitateľ hru hodnotí ako dobrú, ale sťažoval sa, že v miestnosti NKD sú portréty „našich drahých prvých bojovníkov, učiteľov a vodcov robotníckej triedy“ pribité úplne nakrivo a bez orámovania. Zdôraznil pri tom, že to uráža robotnícku časť a vedúci tohto kultúrneho podniku by si to mali uvedomiť. In *Hlas Nitrianskeho kraja*, 1950, roč. 2, č. 27, s. 2. Do pozornosti NKD a kinu Tatra v Nitre.

<sup>120</sup> CIVÁŇOVÁ, Divadlo Andreja Bagara – 70, s. 24-25.

<sup>121</sup> V prvej sezóne sa odohralo 6 premiér pričom 3 z nich boli od sovietskych autorov: M. Gorkij, O. Vasiljev, V. Krylov, jedna hra od poľského autora J. Grabowskiego, jedna hra od československého autora J. Skalku a západ bol reprezentovaný hrou od autora J. B. Moliéra. V druhej sezóne súbor NKD odohral 8 premiér, z ktorých 4 hry boli od sovietskych autorov: A. Simukov, A. Ostrovskij, B. Lavrenev, A. Makarenko. 3 hry z domácej tvorby od autorov: F. Novohradčan, J. G. Tajovský, M. Disman. Západnú tvorbu reprezentovala opäť hra od J. B. Moliéra. Od roku 1952 však začali v divadelných repertoároch prevažovať hry od domácich autorov na úkor sovietskych. In ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 322-323.

<sup>122</sup> PAŠKA, Kultúrny rozvoj Slovenska, s. 188.

<sup>123</sup> Nitrianske divadlo sprevádzali personálne problémy aj počas prvej sezóny. V nej mali iba tri osoby potrebné skúsenosti a zvyšnú časť tvorili mladí, doposiaľ neškolení, začiatčníci. Z 15 osôb však muselo po prvej sezóne odísť sedem členov súboru na povinnú vojenskú službu. Z toho dôvodu bolo potrebné uskutočniť nábor nielen mužských umeleckých síl do súboru na ďalšiu sezónu, ale bolo potrebné nájsť aj ženské herečky a inšpicienta. Podľa správy Martina Hollého adresovanej DDR, sa však prihlasovali poväčšine iba začiatčníci alebo ochotníci, v ktorých podľa jeho slov nevidel doposiaľ taký prínos, aký by očakával. Riešenie videl v oslovení ochotníkov s potrebnou praxou, avšak problémom bol nedostatok bytov v Nitre. Tým riaditeľ odôvodnil nezaujem hercov i herečiek z iných miest, ktorí by v prípade pridelenia bytu mohli mať záujem o prácu v nitrianskom divadle. In ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, š. 1, inv. č. 3, sig 5/E Zpráva o situácii Nitrianskeho krajového divadla v Nitre, s. 5.

<sup>124</sup> Súbor začal po prvej sezóne pôsobiť v zložení riaditeľ, administratívny úradník Povoda, operetný herec Frkal, ochotník Košút, štyria mladí ochotníci Herc, Červeň, Kožuch a Vajda, dve profesionálne herečky Dúbravská a Pokorná a jedna začiatčička herečka, Lörinczová. Hercom však chýbali potrebné skúsenosti z hrania v dôsledku čoho stála pred riaditeľom neľahká úloha v podobe hľadania talentov, ktoré by doplnili a obohatili nitrianske divadlo. Nábor prebiehal častokrát v núdzových podmienkach „za každú cenu“, čo však postupne prinieslo úspechy, najmä relokovaním režiséra Ľudovíta Ozábalu a režiséra lektora M. Iváka z Prešova na odporúčanie DDR do Nitry. Do umeleckého súboru sa prostredníctvom náborov poradilo dostať hercov Baláša, Košťiaľa, Mažáriho a herečky Košťialovú, Sáskovú a Trnovskú. Do administratívy sa podarilo nájsť účtovníka, pokladníčku, korešpondentku i úradníka. Z technického zázemia zo Slovenského národného divadla prišiel javiskový majster L. Daniš a vedúci elektrikár Žilavý. Do zamestnania boli prijatí aj kulisári, pomocný osvetľovač, stolársky majster, šofér, kurič, krajčírka, upratovačky i poslíček. Podľa vyjadrenia riaditeľa však niektorým zamestnancom chýbala

Absentovali v ňom starší herci a herečky a tejto skutočnosti sa musel prispôbiť aj repertoár, v ktorom sa hrali skôr mládežnícke hry ako napríklad „*Vrabčie vrchy*, *Začínam žiť* a ďalšie. V hrách vyžadujúcich starších hercov bolo chýbajúce skúsenosti cítiť na umeleckom prejave, ktorý riaditeľ NKD opísal ako nedostatočne realisticky presvedčivý. Problémom v prvej sezóne bolo aj doškolenie hereckého súboru. NKD pôsobilo ako zájazdové divadlo vykonávajúce svoju činnosť v celom nitrianskom kraji. To sa odzrkadlilo na čase strávenom na cestách a s tým súvisiacim nedostatkom času na potrebné školenia hercov, ktorým tak nezostávalo veľa času na naštudovanie nových hier v požadovanej kvalite.<sup>125</sup>

K situácii v Nitrianskom krajevom divadle po prvej odohranej sezóne sa v referáte vyjadril aj predseda DDR Mikuláš Huba. Podľa jeho názoru sa zdal byť divadelný potenciál na Slovensku naplnený vzhľadom na možnosti obsadiť súbory školenými hercami.<sup>126</sup> Kým v medzivojnovom období bolo možné obdobné problémy riešiť zamestnaním českých hercov, to vzhľadom na povojnový vývoj už neprichádzalo do úvahy.<sup>127</sup>

---

potrebná prax a vo všeobecnosti s výberom ľudí nebol spokojný: „Nemôžem sa pochváliť s tým, že by som bol v tom nárazovom organizovaní divadla mal šťastnú ruku pri výbere svojich spolupracovníkov. I pri častom a neustálom zdôrazňovaní nezbytnej spolupráce, pri zdôrazňovaní najvyššej potreby stmelovania tohto by som povedal posháňaného pracovného kolektíva so strany riaditeľstva divadla a so strany niektorých uvedených a kvalitných predákov kolektíva nepodarilo sa v prvej sezóne dosiahnuť s hľadiska divadelnej práce a teda spoločného záujmu kompaktného pracovného celku. Bolo v záujme ďalšieho vývoja tohto divadla potrebné behom sezóny odstrániť niektoré živly do divadla nepatriace, nemajúce vzťah k divadelnej práci. Menovite v technickom sektore bude treba urobiť niekoľko rôznych opatrení vylúčením z kolektíva divadla takých ľudí, ktorí sa v prvej sezóne neosvedčili a mohli by vážne ohroziť pracovnú morálku v divadle a naštříbiť jeho ďalší zdarný vývoj. Preto bolo potrebné urobiť patričné opatrenia, nábor nových síl a akýsi plán zreorganizovania divadla so stránky jeho štruktúry personálnej.“ In ADÚ v BA, f. DDR, č. 13, zápisnice DDR+DPK 1950, sig. 3, správy divadiel, s. 7.

<sup>125</sup> Riaditeľ Hollý sa vyjadril k pracovnému vypätiu príkladom: „často sa zo skúšok odchádza priamo na zájazd, z ktorého sa súbor vracia niekedy až o 3-4 hod. ráno, ostáva 9. hodinový odpočinok, po ňom zas skúšky, predstavenia, potrebné schôdzky v masových organizáciách, schôdzky pracovné, takže na odborné školenie neostáva toľko času, aby sa mohlo hovoriť o systematickom preškolení, ktoré by prinášalo neškolenému a z väčšiny ochotníckych začiatníkov zostavenému súboru výsledky. ... len veľmi malé percento členstva umeleckého súboru by bolo možno označiť za umelecky uvedomelé, t. j. také, pri ktorom by bolo badať súkromné štúdium hereckého umenia, odbornej literatúry, neustáleho vzdelávania sa, učenia a zdokonaľovania.“ In ADÚ v BA, f. DDR, č. 3, DDR - slovenská sekcia, sig. 5/25 Zpráva o situácii Nitrianskeho krajevého divadla, s. 2-3.

<sup>126</sup> „Ako pripomienka tým, ktorí budú rozhodovať v budúcnosti o zriaďovaní nových divadiel: Neotvárať žiadne nové divadlo prv, kým nebude vopred do najmenších podrobností po každej stránke riadne pripravené a zabezpečené finančne, umelecky a personálne. Skúsili sme pri výstavbe tohto najmladšieho divadla, že nestačí len dobrá vôľa, optimizmus a teoretické predsavzatie, ale je treba predovšetkým mať k tomu reálne, triezve a faktické možnosti, len na základe ktorých možno sa púšťať do seriózneho budovania a úspešnej výstavby.“ Prvú sezónu NKD označil Mikuláš Huba po stránke organizačnej v technickom, umeleckom a finančnom zmysle ukončenú „s najväčším vypätím našich síl“. Okrem toho sa v správe o činnosti vyjadril, „že v záujme ďalšej existencie divadla a udržania jeho prosperity musel postupovať v mnohých prípadoch, najmä personálnych – často proti ideálnym predstavám o spolupracovníkoch.“ In ADÚ v BA, f. DDR, zápisnice DDR+DPK 1950, č. 13, sig. 3, správy divadiel, s. 6-7.

<sup>127</sup> Personálna otázka počas 1. ČSR bola trecou plochou medzi Čechmi a Slovákmi. Miesta v štátnej správe, armáde a polícii uvoľnené po českom personáli v období 1938-1945 boli zaplnené

V rámci financovania boli divadlu počas prvej divadelnej sezóny poskytnuté subvencie z ONV Topoľčany, Partizánske a Nitra a divadlu finančne pomohla aj už spomenutá *tehličková* akcia. Z týchto prostriedkov bolo možné po prvej sezóne prebudovať javisko, sklad textilného materiálu, divadelných kostýmov a garderoby. Okrem iného kolektív NKD zorganizoval finančnú zbierku na získanie vlastného autobusu, dokúpili rozhlasové zariadenie na javisko a do šatní, zariadili kancelárie a stolársku dielňu. Po stránke technického zariadenia po prvej sezóne tak bolo divadlo takmer dobudované.<sup>128</sup>

Za prvú, skrátenú, divadelnú sezónu trvajúcu od 14. januára po koniec júna 1950<sup>129</sup> absolvoval súbor NKD 110 predstavení na 22 miestach<sup>130</sup> nitrianskeho kraja s celkovou návštevnosťou 34 650 platiacich divákov. Priemerný počet divákov na predstavení bol 350, avšak aj napriek tomu nebol riaditeľ NKD spokojný s účasťou verejnosti a vyjadril sa, že „*mesto Nitra, ako sídlo kraja si toto divadlo nezaslúži. Nitra, ... je pre pokrokové divadlo tvrdým orieškom.*“ Vinil z toho triednych nepriateľov, cirkevných predstaviteľov, majetnú vrstvu obyvateľstva a celkovo občanov nesúhlasiacich s myšlienkami nového režimu, pričom ich označil ako „*reakčnú*“ vrstvu obyvateľstva. Nízku účasť na predstaveniach označil ako dieľo „*skrytej propagandy reakcie*“ a návštevnosť sa snažili zvýšiť akciami pre predplatiteľov vstupeniek, predovšetkým z politických a kultúrnych organizácií ako KNV, Komunistická strana Slovenska (KSS), Československý zväz mládeže (ČSM), Krajská odborová rada (KOR), Revolučné odborové hnutie (ROH), a zamestnancov podnikov. Nevyhovujúcu situáciu s účasťou ľudí reflektuje aj vyjadrenie Martina Hollého: „*Samotné mesto Nitra... po stránke návštevy je najťažším problémom, ktorý musí byť i z prestížnych dôvodov zaktivizovaním všetkých masových organizácií pre divadlo v najkratšom čase vyriešený.*“<sup>131</sup>

Na nasledujúcu sezónu, ktorá mala začať v septembri 1950, sa herci pripravovali počas celého leta. Dňa 18. augusta 1950 prebehla členská schôdza hodnotiaca

---

Slovákmi. Ku koncu druhej svetovej vojny ani exilová vláda ani SNR nehodlala vracieť českých zamestnancov na územie Slovenska, nehladiac na skutočnosť, že samotní Česi, ktorí boli počas vojny prijatí do štátnozamestnaneckého pomeru v „Českých zemích“ nestáli o návrat – práve po skúsenostiach zo Slovenska. In RYCHLÍK, Jan. Česi a Slováci ve 20. století: Československé vztahy 1945-1992. Bratislava, 1998, s. 61.

<sup>128</sup> ADÚ v BA, f. DDR, č. 13 zápisnice DDR+DPK 1950, sig. 3, správy divadiel, s. 7-8.

<sup>129</sup> Okrem iného bola ešte počas prvej sezóny v roku 1950 radou KNV v Nitre zriadená divadelná komisia, ktorá bola pomocným zborom KNV pre koordináciu a organizáciu kultúrneho a osvetového dozoru nad prácou profesionálnych, ochotníckych a bábkových divadiel. Tá mala na starosť sledovať divadelný život v kraji a podávať o ňom správy rade KNV a aj DDR. Jej členmi sa stali nielen ochotnícki divadelníci, ale aj profesionálni herci z NKD na čele s M. Kliským a M. Hollým. Ako zástupcovia návštevníkov divadla sa porad zúčastňovali vybraní delegáti z tzv. robotníckej triedy z nitrianskeho kraja, ktorí mali za úlohu prezentovať názory publika. Cieľom komisie bolo usmerniť divadelný život v kraji tak, aby pomáhal prevychovávať občanov v súlade s budovaním socializmu. In Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 7, s. 4. Krajská divadelná komisia v Nitre.

<sup>130</sup> Bánovce nad Bebravou, Handlová, Hurbanovo, Kollárova, Komárno, Komjatice, Levice, Nitra, Nováky, Nové Zámky, Palárikovo, Prievidza, Partizánske, šaľa, Šurany, Štúrovo, Topoľčany, Vráble, Zbehy, Zlaté Moravce, Želiezovce.

<sup>131</sup> ADÚ v BA, f. DDR, č. 13, zápisnice DDR+DPK 1950, sig. 3, správy divadiel, s. 9.

nielen činnosť súboru za prvú, päťmesačnú sezónu,<sup>132</sup> ale aj význam absolvovaného politického školenia členov. Na schôdzi členovia prediskutovali aj aktuálne udalosti vo svete, sústrediac sa primárne na prebiehajúcu vojnu v Kórei.<sup>133</sup> Zhodnotili tu význam „oslobodzovacieho boja pracujúceho kórejského ľudu“ a na znak spolupatričnosti im boli vytyčené pracovné záväzky na nasledujúcu sezónu. Medzi členmi sa tak objavili záväzky ako vypracovať prednášku s diskusiou na témy ako Darwinizmus, dejiny sovietskeho školstva a vplyv socializmu na slovenské divadelníctvo.<sup>134</sup> Aj prostredníctvom takýchto aktivít a tém vedela štátostrana manipulovať verejnú mienku s neustálym poukazovaním na podporu komunizmu, spolupatričnosti s krajinami, v ktorých sa bojovalo o etablovanie totalitného režimu, ale v neposlednom rade vždy poukázať na skutočnosť, že západný svet (Spojené štáty americké – pozn. autora) je ten nepriateľ, vyvolávajúci konflikty v iných krajinách. Ďalšou úlohou bolo napísanie a prevedenie rozhlasovej hry o boji slovenských robotníkov proti kapitalistickým zamestnávateľom a za lepšie pracovné podmienky, ktoré im mal garantovať komunistický systém. Umelecký vedúci súboru, šéfrežisér M. Večera, dostal za úlohu napísať optimistickú hru zo života *pokrokových* hercov, pričom ak by bola hra prijatá DDR, tak sa mal vzdať honorárov v prospech NKD. Okrem iného, členovia súboru museli založiť marxisticko-leninskú knižnicu, organizovať športový odbor pri divadle, ale aj napísať kultúrnu brigádu,<sup>135</sup> ktorá by bola následne k dispozícii všetkým masovým organizáciám.<sup>136</sup>

Tieto ciele herci svedomito plnili a v priebehu nasledujúceho mesiaca sa uskutočnilo viacero prednášok a brigád, pričom niektoré z nich pripravili pri príležitostiach banického dňa v Novákoch a Bulharského štátneho sviatku v Bratislave spojeného so založením Slovensko-bulharskej spoločnosti. Z uvedených činností tak vyplýva začlenenie súboru do propagandistického systému komunistickej strany, pričom jeho úloha nespočívala iba vo vykonávaní divadelníckej činnosti, ale aj šírení ideológie vyhovujúcej štátostrane.<sup>137</sup>

Novú, v poradí druhú, sezónu v NKD obohatil aj nový dramaturg. V prvej sezóne túto pozíciu zastával riaditeľ Martin Hollý, nakoľko sa vtedy nepodarilo nájsť žiadneho vhodného dramaturga. Od jesene 1950 na túto pozíciu nastúpil prof. Ignác Šafár, ktorý postupne začal formovať repertoár NKD, tvorený hrami

<sup>132</sup> Táto sezóna bola skrátená, z dôvodu, že prvá hra *Kozie mlieko*, mala premiéru v januári 1950. Sezóny sa začínajú v septembri a končia v júni.

<sup>133</sup> Viac o Československo-kórejských vzťahoch pozri: JANEČEK, Pavel. Československo-kórejské vzťahy v době kórejské války 1950 – 1953 (diplomová práca). Praha, 2005. Dostupné na internete: <[https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/3265/RPTX\\_2005\\_2\\_11210\\_ASZK00844\\_131672\\_0\\_26473.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/3265/RPTX_2005_2_11210_ASZK00844_131672_0_26473.pdf?sequence=1&isAllowed=y)>.

<sup>134</sup> Pravdepodobne na základe tejto iniciatívy odohral Bábkov súbor v Nitrianskom krajevom divadle dňa 13. septembra 1953 hru od Zdeňka Horala: *Rozprávka o malom Gimovi*. V nej bola znázornená Kórea, ako domovina malého Gima a jeho rodičov. Chlapec bol v dôsledku vojnového konfliktu poranený na základe čoho sa ho ujali divé husy, ktoré ho dali do opateru medveďovi. Hra skončila scénou, v ktorej Gim spolu so zvieratami išli na územie, ktorým pochodovali vojaci Kim Ir Sena. In MARŠÁLEK, činnosť NKD, s. 38.

<sup>135</sup> Kultúrna brigáda spočívala v naštudovaní hry a jej odohraní mimo dosieok divadla. Hrávali sa tak hry pri rôznych príležitostiach akými boli sviatky či medzinárodné dni.

<sup>136</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 36, s. 6. Nitrianske krajevé divadlo – kórejskému ľudu.

<sup>137</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 38, s. 6. Nitrianske krajevé divadlo.

podporujúcimi aktuálnu politiku štátostrany. Vzhľadom na mladý a pomerne neskúsený herecký kolektív uprednostňoval ľahšie hry, v ktorých si mohol mladý kolektív rozvíjať svoje talentové predpoklady.<sup>138</sup> Napriek tomu, že divadelná sezóna sa od septembra naplno rozbehla, herecký súbor nemohol z dôvodu rekonštrukcie sály hrať v budove NKD.<sup>139</sup> Pretože práce na javisku pokračovali pomalšie ako predpokladali, odohrali premiéry nových hier v iných mestách a obciach nitrianskeho kraja. V Leviciach odohrali hru *Vrabčie vrchy*, zameranú na ukazovanie nových metód výchovy v sovietskej škole a v Bánovciach nad Bebravou odohrali hru *Zázrak*, zaoberajúcu sa problematikou socialistickej prestavby dediny, v ktorej dedinčania chceli mariť prácu novovzniknutého JRD.<sup>140</sup> Hry mali úspech aj v mestách ako Handlová, Nováky či Štúrovo, v ktorých sa súboru NKD podarilo prostredníctvom organizovaných podnikových akcií vydať divadelné sály a tak sa tieto hry viackrát reprízovali.<sup>141</sup>

V priebehu troch mesiacov súbor našťudoval 4 hry, podnikol 33 zájazdov, pričom odohral 47 predstavení, na ktorých sa zúčastnilo cez 9000 divákov. Sezónu v zrekonštruovaných priestoroch divadla v Nitre otvorila premiéra hry *Zdravý nemocný* od Molièra, odohraná dňa 14. decembra 1950. Po predstavení sa na posezení zišiel umelecký súbor s politickými a kultúrnymi činiteľmi KNV a vybranými hosťami z divadelnej sféry. Funkcionári a hostia pri tejto príležitosti diskutovali o predstavení, hereckých výkonoch, a aj o celej doterajšej práci NKD, pričom zhodne skonštatovali, že „kvalita hereckého súboru rastie, začínajú byť zohraní a splňajú všetky očakávania a nároky, ktoré na nich boli kladené.“<sup>142</sup>

V priebehu druhej sezóny herecký súbor ešte stihol našťudovať hry: *Nemá kocúr večne hody*, *Hlas Ameriky*, *Ženský zákon* a *Začínáme žiť* celkovo pre 58 512 ľudí, s tržbou 243 209,- Kčs, vrátane už spomenutých hier: *Zázrak*, *Vrabčie vrchy* a *Zdravý nemocný* (príloha B).<sup>143</sup>

V rámci sezóny 1950/51 sa odohralo viacero udalostí, ktoré mali dopad na všetky divadlá na území Slovenska. Najdôležitejším z nich bolo vytvorenie *Lektorského zboru Ústrednej dramaturgie DDR* rozhodnutím DDR zo dňa 10. apríla 1951. Spolu s ním boli vytvorené lektorské kolektívy pre sovietsku, slovanskú, maďarskú, anglosaskú, španielsku, taliansku, antickú a severskú literatúru, ktoré mali hodnotiť kvalitu predkladaných divadelných textov.<sup>144</sup> Z dôvodu uľahčenia posudzovania hier z ideologického hľadiska bol vytvorený univerzálny dotazník, pomáhajúci recenzentom efektívnejšie hodnotiť predložené hry. Pôvodne im boli predložené návrhy hier, na ktoré písali posudky podľa vlastného uváženia, značne sa líšiac kvalitou, obsahom i rozsahom.<sup>145</sup>

<sup>138</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 91.

<sup>139</sup> Vzhľadom k financovaniu renovácie z vlastných zdrojov bol následne priestor pririeknutý divadlu do vlastníctva. In ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 87.

<sup>140</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 45, s. 6. NKD pred novou premiérou.

<sup>141</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 49, s. 6. Druhá premiéra NKD.

<sup>142</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1950, roč. 2, č. 52, s. 7. Prvá jesenná premiéra NKD v Nitre.

<sup>143</sup> CIVÁŇOVÁ, divadlo 70, s. 24-25.

<sup>144</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, sig 5/A, Lektorský zbor Ústrednej dramaturgie – rozšírenie s. 1-2.

<sup>145</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, Zápisnica zo zasadnutia DDR kona-nej 8. marca 1951, s. 5.

Univerzálny dotazník obsahoval dvadsať bodov, pričom bol rozdelený na štyri časti.<sup>146</sup> V prvej časti boli uvádzané základné informácie o inscenácii ako jej názov, rok vzniku hry, druh a jej námet. Okrem vyššie uvedených základných informácií dotazník obsahoval technické otázky o hre ako jej rozsah, počet scén a postáv, či mimoriadne nároky na javisko, ktoré by mohli byť potenciálnou prekážkou pri hraní hry v niektorých divadlách nedisponujúcich potrebným materiálnym vybavením. V nasledujúcich častiach sa nachádzali otázky o námete hry, ústrednom probléme a jeho riešení, úrovni umeleckého spracovania, ale aj to, či má hra ideologické nedostatky a v prípade ak áno, ako ich odstrániť. To reflektovala otázka č.13: „*Obsahuje táto hra neodstrániteľné motívy protiľudové, protisocialistické či protisovietske?*“ Za týmto bodom sa nachádzala inštrukcia – ak bol bod zodpovedaný kladne, tak navrhnete hru neinscenovať. Na predchádzajúcu otázku nadväzovala otázka č.14: „*Ako prispieva táto hra k budovaniu socializmu v našej vlasti?*“ Predovšetkým tieto dva body posudku znamenali politizáciu divadla na Slovensku a jeho ovplyvňovanie komunistickou stranou.<sup>147</sup>

Okrem vzniku a právomocí *Lektorského zboru* na tomto zasadnutí DDR riešili aj personálnu otázku Martina Hollého,<sup>148</sup> riaditeľa Nitrianskeho krajového divadla. Dôvodom boli sťažnosti Závodnej rady a miestnej organizácie KSS proti Hollého autoritatívnemu vedeniu súboru a nedostatočnej vzájomnej spolupráci. Napriek snahám riaditeľa o urovanie tohto problému prostredníctvom vzájomných rokovaní<sup>149</sup> vyvrcholil celý problém v jeho referáte zo dňa 10. apríla 1951, v ktorom oznámil svoj odchod z pozície riaditeľa odôvodnený kritikou vzájomnej spolupráce s KSS.<sup>150</sup>

Počas druhej sezóny tak nitriansky kolektív opustilo šesť hercov a dvanásť ich prišlo. Na konci sezóny sa s nitrianskym súborom rozlúčil nielen jeho riaditeľ

<sup>146</sup> HUDEC, Divadelná a dramaturgická rada, s. 52.

<sup>147</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, sig 5/B, návrh lektorského dotazníka s. 1-2.

<sup>148</sup> Martin Hollý nebol jediným riaditeľom, ktorého DDR počas svojej činnosti musela riešiť. Už o desať dní na to, dňa 20. apríla 1951, sa v prešovskom divadle postavila časť súboru proti riaditeľovi Františkovi Rellovi, ktorého obviňovali zo zlého vedenia. Vyšetrovanie DDR však ukázalo, že dôvodom nespokojnosti neboli Rellove manažérske nedostatky, ale sprenevera zamestnancov. In HUDEC, Divadelná a dramaturgická rada, s. 53.

<sup>149</sup> Svetlo do tohto stavu priniesol Andrej Bagar, ktorý sa vyjadril slovami „stav nitrianskeho divadla ma neprekvapil. Vedeli sme, že toto divadlo sa bude zakladať s veľkým rizikom. Hovoril som vtedy, že niet z čoho založiť toto divadlo. Urobili sme tu jeden pokus – dosadili sme do tohto divadla [Ludovíta] Ozábalu, člena ND v Bratislave. Tento tu začal nadšene pracovať so súborom. Čo sa stalo? Jeho vôľa narazila na odpor. Namiesto toho, aby autorita tohto chlapca stúpala, podrážali ju tí, čo boli proti nemu. Tvoja veľká chyba – Hollý – je v tom, že si podrážval autoritu Ozábalovu. Potom ti tieto živly prerástli cez hlavu. Divadlo musí existovať, nemožno ho zatvoriť. U nás sa zatvárajú divadlá nebudú. Keby sme mu dodali novú krv za takéhoto stavu, ako je teraz, nepomohlo by mu to veľa. Treba dať nové vedúce kádre. Hollý sa uplatní inde. Ďalej je dôležité, aby sa prekádrovali tí členovia, ktorí tam majú zostať.“ Ďalší člen DDR sa vyjadril k tejto situácii, že to svedčí o „mizernej morálnej úrovni, ktorá tam vládne, nikdy sa nevedeli jednotlivé strany dohodnúť – každý chcel byť diktátorom.“ In ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, Zápisnica zo zasadnutia DDR konanej 10. apríla 1951, s. 4.

<sup>150</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, sig. 4, Zápisnica zo zasadnutia DDR konanej 10. apríla 1951, s. 2.

Martin Hollý, ale aj umelecký šéf a režisér,<sup>151</sup> Miroslav Večera.<sup>152</sup> Po vzájomnej dohode Divadelného oddelenia Povereníctva školstva vied a umení s vybranými členmi Národného divadla v Bratislave navrhli v DDR, aby od 1. augusta 1951 nastúpil na miesto riaditeľa nitrianskeho krajového divadla Ľudovít Ozábal, dovtedy člen činohry Národného divadla v Bratislave. Ten bol vykreslený ako herec, ktorý má umelecké, ideové a povahové vlastnosti potrebné na zastávanie danej funkcie.<sup>153</sup>

Ihneď po svojom nástupe tak nový riaditeľ musel riešiť kritickú situáciu s výraznou fluktuáciou hercov, majúcou za následok veľké problémy kolektívu zohrať sa. V súbore pôsobili profesionálni herci, ale aj úplní nováčikovia, pričom priepastné rozdiely medzi kvalitou hercov neprispievali dobrej nálade v súbore, čo malo za následok ich odchod do iných divadelných súborov. Z toho dôvodu založil ešte začiatkom roku 1950 Ľudovít Ozábal spolu s Martinom Hollým domáce štúdio pri NKD. V nasledujúcich rokoch tu prvý menovaný spolu s dramaturgom Ignácom Šafárom vyučovali odborné predmety, akými boli: práca herca, herecká etika, javisková reč, ale aj politická výchova. Tú zabezpečovalo kultúrno-propagačné oddelenie pri Krajskom výbore Komunistickej strany Slovenska v Nitre. Aj takýmto spôsobom sa chceli predstavitelia štátostrany uistiť, že sa divadelná tvorba nevymkne ideológii socializmu.<sup>154</sup> Práve toto štúdio sa v budúcnosti ukázalo ako veľmi dobrý krok, ktorý pomohol k stabilizácii nepriaznivej situácie, v ktorej sa súbor nachádzal.<sup>155</sup>

V tretej sezóne si okrem iných hier herci pripravili hru *Spoločná cesta* od maďarského autora Viktora Egriho. Tematicky hra vystihovala situáciu panujúcu v nitrianskom kraji, predovšetkým v jeho južných oblastiach, nakoľko zobrazovala pomery medzi slovenskými a maďarskými obyvateľmi so zreteľom na prevzatie hospodárskej moci z rúk „kapitalistov“ a tým aj možnosti zvýšenia produktivity práce po vzore socializmu. Zараdenie hry do repertoáru ocenili i krajské inštitúcie a vyzdvihli krok NKD, v ktorom sa rozhodli s touto hrou chodiť nielen po mestách v nitrianskom kraji, ale i do JRD na jednotlivých dedinách.<sup>156</sup> Počas tejto sezóny to ale nebola jediná maďarská hra, ktorá sa odohrala na doskách NKD. Druhou hrou bolo *Víťazstvo Hany Gálovej* od E. Urbana, v ktorej herci ukazovali obraz maďarskej dediny a jej obyvateľov. Vďaka týmto dvom zahraničným

<sup>151</sup> Pri zhodnotení skúšobnej doby vedúcemu umeleckého súboru NKD Miroslavovi Večerovi riaditeľ divadla skonštatoval, že počas skúšobnej činnosti vedúci umeleckého súboru NKD sa „nestaral o dobrú povesť svojho telesa, ktorého členovia sa dopustili priestupkov a disciplinárnych skutkov častým opilstvom, výtržnosťami a nedisciplinovanosťou osobnou i služobnou, čoho dôsledkom bolo zjavné uvoľnenie disciplíny a pracovnej morálky u niektorých členov súboru, ale sám sa opil v troch prípadoch tak, že tým naštrbil dobrú povesť nielen svojho súboru, ktorému mal byť príkladom, ale i povesť divadla.“ In ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1951, šk. 1, č. 3, sig 5/E Problémy NKD, Nitra, s. 3.

<sup>152</sup> LACA, Ján. Divadlo Nitra. Nitra 1970, s. 5.

<sup>153</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3, fasc. 3, sig 5/D Návrh na riaditeľa Krajového divadla v Nitre zo dňa 14. apríla 1951. b. s.

<sup>154</sup> CIVÁŇOVÁ, prvá päťročnica, In Divadlo v regióne, s. 167.

<sup>155</sup> LACA, Divadlo Nitra, s. 7.

<sup>156</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1952, roč. 4, č. 8, s. 6. NKD v našej dedine.

hrám si mohli slovenskí roľníci pozrieť, aké pomery vládnu na maďarskej dedine a tým aj porovnať, aké rozdiely boli medzi maďarskou a slovenskou dedinou.<sup>157</sup>

Pri príležitosti otvorenia štvrtej sezóny NKD, v septembri 1952, urobil týždenník Hlas Nitrianskeho kraja súpis činnosti divadelného súboru z predchádzajúcej divadelnej sezóny.<sup>158</sup> V ňom zhodnotili dramaturgický plán, vymenovali všetky hry odohrané súborom NKD nielen na domácej pôde v Nitre, ale aj na všetkých zájazdoch. Pri každej hre porovnávali aj priemernú návštevnosť, pričom prišli k zisteniu, že oproti zájazdom, ktoré bývajú zväčša vypredané, je návštevnosť divadla v Nitre iba 71 %. To bolo problémom nielen z hľadiska ideového poslania pri budovaní socializmu – získavanie si nových divákov z radov pracujúcich, ale najmä pri plnení finančného plánu divadla.<sup>159</sup> Dokonca tu uviedli porovnanie návštevnosti divadla a futbalového zápasu, ktoré ukázalo, že 35 divadelných predstavení navštívilo toľko ľudí, koľko ich bolo na jedinom futbalovom „*derby zápase*“ medzi Sokol Nitra a Sokol Topoľčany. Túto nepriaznivú situáciu sa snažili riešiť kampanou medzi zamestnancami v podnikoch a úradoch, kde im ponúkali predplatné na nadchádzajúce divadelné hry. Okrem iného tu načrtli aj problematiku spolupráce ochotníkov a členmi NKD. Napätie, tak ako ho ochotníci odprezentovali, bolo prítomné z dôvodu povyšovania zo strany profesionálov. Túto situáciu riešil dramaturg NKD Ignác Šafár tromi spôsobmi. Prvý spočíval v spoločnej plánovanej dramaturgii, aby predišli rovnakému repertoáru, druhý pozostával v možnosti zúčastniť sa pracovných a generálnych skúšok, na ktorých mali možnosť diskutovať o hre. Tretím krokom bola iniciatíva dramaturga chodiť na ochotnícke nácvičky, aby im mohol dávať rady a vecné pripomienky.<sup>160</sup>

Okrem vyššie spomenutých hier našťudovali herci počas tretej sezóny aj hru *Svadba s venom*, *Vojnarka*, *Veď sme svoji* a *Češť Rodiny*. Všetky hry v sezóne 1951 – 1952 mali celkovú tržbu 262 535,- Kčs pri návštevnosti 56 176 osôb (príloha C).<sup>161</sup>

V štvrtej sezóne herci predstavili nitrianskemu obcenstvu úspešnú hru *Mirandolína* od talianskeho autora Carla Goldoniho. Táto hra riešila sociálnu problematiku, v ktorej sa proti sebe postavil svet šľachticov a mešťanov. Svoj boj prehrávajú šľachtici a víťazí kapitalizmus. V dobe, do ktorej bol dej zasadený, do 18. storočia, sa to však bralo ako veľké víťazstvo nad feudálnym systémom, pričom nastolený kapitalizmus mal byť iba prechodným systémom<sup>162</sup> na ceste k socializmu.<sup>163</sup> V lete, v predžatevnej dobe, si prichystali hru *Mlyny* od autora

<sup>157</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1952, roč. 4, č. 20, s. 9. NKD na správnej ceste.

<sup>158</sup> trvajúcej od septembra 1951 do júna 1952.

<sup>159</sup> DDR stanovovala plány pre jednotlivé divadlá, obsahujúce minimálne kvóty návštevnosti a na to naviazanej tržby. Bohužiaľ, tieto informácie sa k NKD nezachovali ani v archíve Divadla Andreja Bagara, ani v Divadelnom archíve sídlilcom v Bratislave.

<sup>160</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1952, roč. 4, č. 38, s. 7. K otvoreniu novej sezóny NKD.

<sup>161</sup> CIVÁŇOVÁ, divadlo – 70, s. 24-25.

<sup>162</sup> V marxisticko-leninskej periodizácii dejín a vývoja spoločnosti bolo zadaných šesť stupňov vývoja spoločnosti: Prvotno-pospolná spoločnosť, otrokárstvo (antika), feudalizmus (stredovek), kapitalizmus (novovek), socializmus a najvyššia forma, ktorou mal byť komunizmus. V ňom mal byť veľký mechanizovaný priemysel, žiadne súkromné vlastníctvo a beztriedna spoločnosť. In BOCHENSKI, Józef. *Marxismus - leninismus: věda nebo víra*. Olomouc, 1994, s. 89-91.

<sup>163</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1953, roč. 5, č. 9, s. 9. *Mirandolína* od Carla Goldoniho v NKD.

Pavla Gajdoša. Dej hry sa odohrával v dedinke pod Tatrami a bol spojený s problematikou výstavby socializmu na dedine, so zakladaním roľníckeho družstva a reflektovaním problematiky tzv. „*triedneho boja*“ vo vidieckom prostredí. S touto hrou následne súbor NKD chodil na zájazdy do dedín Nitrianskeho kraja.<sup>164</sup>

Autor hry čerpal námet z dedinského prostredia pri prechode z II. na III. typ JRD. V hre ako záporná postava figuroval dedinský boháč, mlynár Bakoš, ktorý sa snažil udržať vedúce postavenie v obci, bojoval proti zakladaniu JRD, a zároveň *vykorisťoval* svojho sluha. Obecný sluha reprezentoval človeka ochotného pomáhať za peniaze komukoľvek, len preto, aby sa mal lepšie – tak ako v *kapitalistickom* prostredí a druhá pomocníčka bola žena označená ako *sväťuškárika*. Tým chcel autor reflektovať dianie v daných rokoch, kedy komunistický režim tvrdo zasahoval voči cirkvi<sup>165</sup> a cirkevným predstaviteľom. Naopak, ako kladní hrdinovia boli v hre vykreslení poľnohospodári združení v JRD.

Autor mal snahu prostredníctvom tejto hry priblížiť problematiku triedneho boja na dedinách, avšak lektor poukázal na viaceré ideologické problémy. Dej hry bol zasadený do veľmi zaostalej obce, ktorá nemala ani obchod a kritikou nešetril ani pri majetkom vysporiadaní zatknutého kulaka. Nástupca, ktorým bol socialistický roľník, majetok iba prevzal, ale už ho ďalej nijako nezveľaďoval a neobnovoval. Takéto zobrazenie pomerov nebolo pre štátostranu za žiadnych okolností výhodné. Lektor kritizoval aj preexponované a zveličené témy, akou bolo spracovanie problematiky socialistických záväzkov brigádnikov voči dedine. Tí sa v hre zaviazali k odpracovaniu 1000 hodín pri budovaní a zveľaďovaní svojho okolia, avšak tento počet hodín bol označený ako prehnaný, z dôvodu, že túto činnosť mali postavy vykonávať popri zamestnaní. Kritiku si autor vyslúžil aj za drobnosti, akými bola scéna, v ktorej postava na ceste odkopla vrecúško s múkou, nakoľko v danom období patrila múka medzi vzácnejší tovar. Postavy v hre neboli podľa lektora dostatočne realistické, neboli predstaviteľmi určitých ideí, a v hre sa nevyskytoval ani prerod kapitalistického človeka na socialistického. Z lektorského posudku pre DDR sa zároveň dozvedáme, že autor do hry zapracoval konkrétne poľnohospodárske otázky, pričom člen DDR Rozner sa k nej vyjadril, že ten, kto sa poľnohospodárstvom nezaobera, sa k nim nebude vedieť vyjadriť, pričom aj dej hry existoval iba preto, že bol jej povinnou súčasťou. Problémom bol aj prebytok mechanického nadšenia, ktoré sa nezhodovalo s dobovými ideálmi. Hra ukazovala prostredie dediny a družstvo JRD, v ktorom sú „*všetci akoby uliati z jednej formy a v ničom sa neodlišujú*“ a bolo potrebné ich

<sup>164</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1953, roč. 5, č. 27, s. 3. NKD na pomoc mierovej žatve.

<sup>165</sup> Viac o procesoch a represívnych opatreniach voči cirkvi na území Československa v rokoch 1948 – 1953. In BALÍK, Stanislav – HANUŠ, Jiří. Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989. Brno, 2007; DUBOVSKÝ, Ján Milan. Akcia kláštor. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským reholiam v rokoch 1949 – 1952. Martin, 1998; KAPLAN, Karel. Stát a cirkev v Československu 1948 – 1953. Brno, 1993; VANÍČKOVÁ, Vladimíra et al. Diktatura versus nádeje. Pronásledování římskokatolické církve v Československu v letech 1948 – 1989. Praha, 2014; VLČEK, Vojtěch. Perzekuce mužských řádů a kongregací komunistickým režimem 1948 – 1964. Olomouc, 2004; ŠABO, Martin. Perzekúcia katolíkov a zvlášť rehoľníkov v komunistickom Československu s prihliadnutím na vtedajšie právo. In JAKUBČIN, Pavol (ed.). Likvidácia rehoľí a ich život v ilegality v rokoch 1950 – 1989. Bratislava, 2010, s. 16–49.

diferencovať. Hra bola po recenznom konaní vrátená autorovi na prepracovanie, avšak po zapracovaní všetkých pripomienok sa dostala na divadelné dosky a slúžila ako vzorový model propagácie aktuálnych tém Komunistickej strany na dedine zahŕňajúcimi boj s kulakmi, boj proti cirkvi, kolektivizáciu či elektrifikáciu.<sup>166</sup>

Od leta 1953 sa naplno pripravovala už piata sezóna NKD. Prvou odohranou hrou bolo *Dobrodružstvo pri obžinkoch* od Jána Palárika<sup>167</sup>, tematicky spadajúca do skupiny hier kultúrneho dedičstva. Hra divákovi priblížila príbeh zemaná, ktorý pod vplyvom dcéry – učiteľky prichádzal k národnému uvedomeniu. Prostredníctvom novonadobudnutých myšlienok sa názorovo vyhranil voči germanizácii a poukazoval na nezmyselnosť národnostných bojov medzi Maďarmi a Slováckmi. To korešpondovalo s politikou Komunistickej strany, ktorá v zmysle Košického vládneho programu a aplikovania princípu kolektívnej viny mala voči nemeckej menšine nepriaznivý vzťah. Vzťah s Maďarskou ľudovou republikou sa vylepšil až po zaradení oboch krajín do Východného bloku.

Druhou hrou bola veselohra *Slovo majú ženy* od sovietskej autorky Eliny Zalite, predstavujúcej príbeh spisovateľa, ktorý podceňoval ženy<sup>168</sup> a nevážil si ich prácu vo vedeckom poľnohospodárskom ústave. Zároveň sa v nej nachádzali aj námety zobrazujúce ťažkosti pri združstevňovaní.

Treťou novinkou bola hra *Rodinná vec* od poľského autora Jerzyho Lutowského. Táto dráma mala na doskách NKD československú premiéru. Dej hry však nový nebol, nakoľko sa týkal zavádzania nových [socialistických] metód riadenia v priemysle a potreby ostražitosti pred kapitalistami. Z predchádzajúcej sezóny zaradili do programu Chalupkovo *Kocúrkovo*, veselohru *Mirandolína* od Goldoniho a *Mlyny* od Gajdoša, ale plánovali odohrať aj hry od nových autorov ako drámu *Ukradnuté šťastie* od ukrajínca Ivana Franka, či *Zlaté srdce a Horká kaša* od českých autorov Ilju Prachařa a Sašu Lichého.<sup>169</sup>

Ako je možné pozorovať, väčšina autorov pochádzala z Východného bloku, pričom myšlienky ich hier boli prijateľné pre Komunistickú stranu. V československých repertoároch sa tak objavovali hry od ukrajinských, litovských či bulharských autorov, pričom zo západných autorov bol povolený G. B. Shaw a jeho *Živosť pani Warrenovej*. Po tematickej stránke sa problematickými ukázali

<sup>166</sup> ADÚ v BA, f. DDR, DDR – Slovenská sekcia 1949, šk. 1, č. 3. Zápisnica zo zasadnutia DDR kona-nej 8. marca 1951, s. 1-2.

<sup>167</sup> PALÁRIK, Ján. *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri Obžinkoch* (Slovenská klasika 3: 1. vydanie). Bratislava, 2015.

<sup>168</sup> V rámci Marxizmu-leninizmu považoval režim tzv. ženskú otázku za dôležitú súčasť emancipačného boja „robotníckej“ triedy. Mali tak získať skutočnú rovnosť, nielen formálnu, ale aj právnu. Komunistický režim venoval ženskej otázke pozornosť počas celého obdobia jeho fungovania, pričom dôvodom nebola iba snaha naplniť ideologickú doktrínu, ale aj snaha o politické ovplyvnenie a využívanie žien, ako polovice populácie. Videli v nich masu obyvateľstva, ktorú by mohol získať „nepriateľ socializmu“ na svoju stranu a tým ohroziť celý systém. Pre režim však bola prvoradá politicko-výchovná sféra a zamestnanie žien. Počas 60. rokov však prichádza kritika na tzv. dvojité bremeno žien, kedy jednu pracovnú zmenu absolvujú v robote, a druhú po príchode domov spojenú s domácimi prácami. Komunistické chápanie tejto problematiky sa tak sústredilo primárne na chápanie žien ako nástroja vhodného pre budovanie socializmu, nie nad reálnym záujmom zmeniť postavenie žien. In KOCIAN, Tematická príručka, s. 370.

<sup>169</sup> Hlas Nitrianskeho kraja, 1953, roč. 5, č. 36, s. 8. Čo pripravuje NKD.

francúzske hry označené za dekadentné (s výnimkou Molièra) a nemecké hry (zakázané z dôvodu nenávisťi voči Nemecku ako agresorovi v 2. svetovej vojne. Pozn. autora).<sup>170</sup>

Štvrtú sezónu, trvajúcu od septembra 1952 do júna 1953 uzatvárali ešte hry *Kocúrkovo*, *Sol' nad zlato*, *Stretnutie s mladostou* a *Horúca Kaša*. Tie mali spolu s Mlynmi a Mirandolínou návštevnosť 84 314 osôb a celkovú tržbu 318 190,- Kčs (príloha D).<sup>171</sup>

Aj keď sa herecký kolektív neustále kvalitatívne zlepšoval, v prvých rokoch svojho fungovania zaznamenávalo divadlo v Nitre problém s návštevnosťou. Ten sa netýkal iba Nitry, ale aj ostatných divadiel na území Slovenska. Za nábor divákov boli zodpovední kultúrne pracovníci a osvetoví inšpektori pracujúci v závodoch, podnikoch či obecných úradoch, ktorí propagovali podujatia divadla vo svojom okolí. To však neprinášalo požadované výsledky a tak divadlo vydávalo pravidelné mesačné programové plagátky, letáky a pozvánky na predstavenia, ktoré mali pomôcť vyriešiť divácku krízu.<sup>172</sup> Noví obyvatelia miest, najmä z radov robotníkov, však nemali vzťah k divadlám<sup>173</sup> a divadlá si tak svojich divákov museli najskôr prilákať a následne aj vychovať.<sup>174</sup> Nezaujem zo strany návštevníkov spôsoboval hlavne trend spolitizovania obsahu,<sup>175</sup> pričom mohli uprednostňovať iné formy zábavy, akými boli napríklad kiná, knižnice, aktívne športovanie, či iné formy voľnočasových aktivít. DDR preto navrhla pozývať na generálne skúšky a premiéry inscenácií zástupcov tlače, a po premiérach zaviesť tradíciu diskusií s návštevníkmi za prítomnosti predstaviteľov médií.<sup>176</sup>

Vážnu situáciu s nízkou návštevnosťou v divadlách začal riešiť Ústredný výbor KSC v dňoch 3. - 5. decembra 1953. Na tomto zasadnutí skritizovali členovia ÚV jednotvárnosť dramaturgických plánov a absenciu svetovej klasiky v nich a vyhlásili boj proti „suchárčine“. Do roku 1953 tak boli hry poznačené tvrdým schematizmom, pričom až od nasledujúceho roku začalo veľmi postupné

<sup>170</sup> BACHLEDA, Dejiny slovenského divadla II, s. 27.

<sup>171</sup> CIVÁŇOVÁ, Divadlo - 70, s. 24-25.

<sup>172</sup> CIVÁŇOVÁ, Prvá päťročnica, In Divadlo v regióne, s. 170.

<sup>173</sup> Tak tomu bolo aj v období vojnového Slovenského štátu. V dedinskom prostredí, kde ľudia neboli zvyknutí na vyššie formy divadelného umenia, akým bola napr. dráma, pôsobili ochotníci prezentujúci a plniaci viacero výchovných cieľov: upriamovali pozornosť na rodinu ako základnú bunku spoločnosti a hrami podporovali telesnú a brannú výchovu. Divadlo malo stmeľovať v národnom duchu či posilňovať politické povedomie. Ľudia však preferovali operety či spevohry, ktoré boli vhodné na oddych či rozptýlenie negatívnych myšlienok v súvislosti s prebiehajúcim vojnovým konfliktom. In PALÁRIK, divadelníctvo v Nitre, s. 374-375.

<sup>174</sup> HUDEC, divadelná a dramaturgická rada, s. 51.

<sup>175</sup> Túto skutočnosť reflektuje aj porovnanie predstavení Ruská otázka a Marína na doskách Národného divadla v Bratislave. Diela s „výchovným“ charakterom mali nízkú účasť, zatiaľ čo poetická inscenácia akou bola Marína od Sládkoviča boli vypredané. V tomto diele sa hovorilo o citoch, láske a útočilo na všetky divácke zmysly. Diváci tak sami vyhľadávali inscenácie, ktoré neboli ideologicky korektné. Vycítili, že to, čo sa deje na javisku a prezentuje sa ako skutočnosť, sú iba umelo vykonštruované tézy, ktoré s realitou života majú iba pramálo spoločného. In BACHLEDA, Dejiny slovenského divadla II, s. 35-36.

<sup>176</sup> Tento krok spolu s prípravami na založenie špecializovaného divadelného časopisu a divadelnej ročenky boli prijaté radou DDR ešte 15. januára 1950. In HUDEC, Divadelná a dramaturgická rada, s. 51.

uvolňovanie. Toto uvoľňovanie sa začalo v divadelných hrách aplikovať až po smrti J. V. Stalina. V hrách sa pomaly začínal klásť dôraz na ľudí, ich etické a humanistické problémy, akými boli princíp priateľstva, kolegalita, konanie dobra či zmysel pre povinnosť nenaviazanú na stranícke heslá a na plnenie výrobných plánov či jednotné roľnícke družstvá.<sup>177</sup>

V Nitre boli tieto udalosti umocnené schopnosťami nie príliš dobudovaného umeleckého súboru. Túto kritickú situáciu, ako to bolo opisované, doslova zachránili až personálne zmeny v období rokov 1954 – 1955. Príchod umeleckého šéfa Pavla Haspru, režisérovi Ota Krivánka, Ondreja Rajniaka, nových dramaturgov a najmä prvých absolventov z Vysokej školy múzických umení v Bratislave ukončili obdobie tzv. *nitrianskeho divadelného provizória*.<sup>178</sup>

Ku vzniku divadla a prvým rokom jeho existencie sa Andrej Bagar v bulletine k 10. výročiu založenia NKD vyjadril takto: „*Toto novorodeniatko prišlo na svet choré. Také choré, že sme sa oň po niekoľko rokov obávali... ale nitrianske divadlo malo dosť odhodlania, nadšenia i pracovitosti, aby začalo vyrastať z detských chorôb.*“<sup>179</sup>

## Záver

Podobne ako aj iné kultúrne oblasti, ani divadlo neobišli po februárových udalostiach výrazné zásahy zo strany režimu. Smerovanie kultúry po vzore Sovietskeho zväzu bolo naznačené ešte pred ukončením druhej svetovej vojny v Košickom vládnom programe, a následne umocnené februárovými udalosťami roku 1948.

Politický vývoj v rokoch 1945 – 1953 výrazne zasiahol a ovplyvnil divadelnú kultúru. Prostredníctvom politických zásahov sa zmenila celá dynamika a doposiaľ zavedené pravidlá. Kým v období riadenej demokracie ešte divadlá a kultúrni pracovníci mali „*voľné ruky*“ v umeleckej kreativite, po roku 1948 politici reflektovali politiku štátostrany prostredníctvom v tej dobe už poštátnených divadiel, presadili nový divadelný zákon a nastolili tvrdý schematizmus. Kultúru komunisti vnímali ako prostriedok na indoktrináciu československého obyvateľstva novými myšlienkami.

Pre umelcov táto zmena znamenala stratu umeleckej slobody či cenzúru ich diel, absolvovanie prednášok politickej výchovy, kvalifikačných skúšok, či povinnú účasť v strane i zväzoch. V prípade nesúhlasu s novými pravidlami boli perzekvovaní a nebolo im dovolené verejne prezentovať svoju činnosť. Naopak, kultúrnym pracovníkom, ktorí sa prispôbali novým podmienkam, ponúkala štátostrana materiálne výhody vo forme príspevkov či priestorov, kde mohli tvoriť.

Vznik Divadelnej a dramaturgickej rady, ako poradného orgánu pre oblasť divadelníctva, znamenal koniec slobodného rozvoja tohto druhu umenia. Zasadnutí DDR sa zúčastňovali takmer všetky významné osobnosti československého divadelného sveta, pričom sa zaoberali otázkami zloženia divadelných repertoárov, posudzovaním hier z ideologického hľadiska, personálnymi otázkami, vydávaním smerníc a posudzovaním činnosti jednotlivých divadiel.

<sup>177</sup> ŠTEFKO, Dejiny slovenskej drámy, s. 326-327.

<sup>178</sup> CIVÁŇOVÁ, Divadlo Andreja Bagara – 70, s. 27.

<sup>179</sup> ŠTEFKO, Divadelná Nitra, s. 89.

V dramaturgii úvodných sezón prevládala pôvodná a súčasná dráma opierajúca sa o model kritickorealistickej hry a komédie. Repertoár divadla bol v prvých sezónach vyrovnaný, vyvažujúc hry zo súčasnosti klasikou, drámu komédiou, nezanedbávajúc ani detského diváka. Diela boli charakteristické svojou jednoduchou zápletkou a jednoznačnou výpovednou hodnotou, pričom každá divadelná hra musela byť ešte pred jej uvedením schválená DDR.

Divadelné hry boli režimom rozdelené do skupín, reflektujúc národnosť autorov, ktorí mohli dejovo čerpať primárne z aktuálnych politických tém. V sledovanom období tak prevládali diela s budovateľskou tematikou, ktoré prezentovali celoštátne záujmy a poukazovali na zmeny, ktoré priniesol komunistický režim, predovšetkým prostredníctvom industrializácie, transformácie poľnohospodárstva formou kolektivizácie a združstevňovania. Repertoáre divadiel však mali zohľadňovať ekonomickú a politickú štruktúru daného kraja a jeho dejiny. Motiváciou na písanie nových diel, častokrát pochybnéj kvality, boli každoročne vypísané súbehy na tvorbu divadelných hier s vopred určenou tematikou, odmeňované štedrou finančnou čiastkou.

Z dôvodu nedostatku vhodných hier, ktoré by po obsahovej stránke vyhovovali potrebám režimu, sa na divadelných doskách objavovali diela od starších autorov spadajúcich do skupiny prehodnoteného českého a slovenského dramatického dedičstva. Domáci tvorcovia, ktorých diela nespĺňali nové požiadavky, hrávaní neboli, rovnako ako i západní autori, pochádzajúci najmä zo Spojených štátov amerických. K západným hrám bol zaujatý zásadne negatívny postoj, a to aj k hrám, ktoré boli uvádzané ako *pokrokové*. Novému režimu vyhovovali iba vybraní americkí autori, kritizujúci kapitalistické prostredie a ukazujúci na jeho nedostatky i „skazenosť“. Razantná zmena v repertoároch divadiel v podobe obmedzenej ponuky diel a divácky neatraktívnych tém však nezostala zo strany divákov bez povšimnutia, čo reflektuje aj nízka návštevnosť divadiel v budovateľskom období socializmu.

V období tvrdého schematizmu, nútených zásahov do divadelnej sféry a represii voči umelcom sa v roku 1949 schyľovalo k založeniu Nitrianskeho krajového divadla. To vzniklo ako posledné medzi oblastnými divadlami na území dnešného Slovenska, čo malo značný vplyv na jeho ďalší vývoj spôsobený výraznou fluktuáciou členov umeleckého súboru. Po prvotných problémoch s hľadaním vhodného priestoru a jeho následnou úpravou či absenciou potrebného technického vybavenia, museli zakladatelia divadla riešiť situáciu s nedostatkom profesionálnych hercov, ktorí v tej dobe už boli usadení v iných divadlách. Zostavený kolektív pozostával prevažne z mladých ľudí, ktorí ešte nemali potrebnú profesionálnu hereckú a umeleckú prax, čoho dôvodom bola celková nízka kvalita vystúpení v porovnaní s ostatnými profesionálnymi divadlami. V súbore absentovali starší herci a herečky a tejto skutočnosti sa musel prispôbiť aj repertoár, ktorý obsahoval skôr mládežnícke hry. Výrazná fluktuácia hercov v sledovanom období súvisela s priepastnými rozdielmi v kvalite hercov a s tým súvisiacou „vyhrotenou“ náladou v súbore zakončenú ich odchodmi. Túto situáciu vyriešilo vedenie divadla založením domáceho štúdia pri NKD, v ktorom riaditeľ s dramaturgom vyučovali odborné predmety.

Napriek skutočnosti, že Krajové divadlo v Nitre malo od začiatku pôsobiť ako zájazdové divadlo, po jeho vzniku nemalo vlastné dopravné prostriedky a ne-spoľahlivá vlaková a málopočetná autobusová doprava robili obrovské problémy pri účinkovaní súboru mimo Nitry. To sa zmenilo zakúpením dopravného prostriedku, s pomocou ktorého už mohli počas častých rekonštrukcií objektu divadla túto činnosť naplno vykonávať. Na vidieku, kde prebiehal proces združstevňovania a kolektivizácie hrávali predovšetkým hry s poľnohospodárskou tematikou s cieľom vplývania na ľudí a snahe formovať ich názory na poľnohospodársku politiku strany prostredníctvom umenia.

Repertoár divadla reflektoval politiku KSČ, určujúcu tematickú vhodnosť repertoáru v závislosti na jednotlivých krajoch. Pre nitriansky kraj to boli divadelné hry s poľnohospodárskou tematikou, ako napríklad *Kozie Mlieko*, *Zázrak* a *Mlyny*, doplnené o predstavenia s národnostnou problematikou o spolužití s maďarskou menšinou: *Spoločná cesta*, či *Vítazstvo Hany Gálovej*, drámy s ústrednou líniou o rozklade buržoáznej spoločnosti, zobrazené napríklad v diele *Mirandolína*, ale i diela reflektujúce „aktuálne“ spoločenské témy, akými bolo postavenie ženy v spoločnosti prezentované v predstavení *Slovo majú ženy*.

Aktivity hereckého ansámbľu sú zdôraznené aj na príkladoch brigád či členských schôdzí, na ktorých sa venovali domácim i celosvetovým udalostiam v kontexte politiky štátostrany, čo ukazovalo na úplné spolitizovanie divadelníctva. Významnú úlohu pri propagácii divadla a jeho aktivít zohrávala tlač. Jej prostredníctvom mali občania možnosť oboznámiť sa s programovou ponukou divadla, procesom jeho zakladania i sledovať strastiplnú cestu prvými sezónami, aktivity súboru či kritiku hier. Po premiérach divadelných predstavení v nej boli zverejnené rozhovory s predstaviteľmi i hercami nitrianskeho súboru o danej hre, približujúc jej problematiku a hodnotiac herecký výkon.

Napriek počiatočným problémom sprevádzajúcich nitriansky súbor, postupne prichádzali malé úspechy, odzrkadľujúce sa aj v návštevnosti divadla. Prvá päťročnica NKD bola poznačená zápasom o základné podmienky existencie divadla a jeho umelecké napredovanie. Výrazné umelecké úspechy NKD prišli až príchodom umeleckého režiséra Pavla Haspru a novej generácie čerstvých absolventov herectva Vysokej školy múzických umení od roku 1954.

**Prílohy:**

| Premiéra    | Hra                                             | Posledné predstavenie | Počet hier | Počet návštevníkov | Tržba         |
|-------------|-------------------------------------------------|-----------------------|------------|--------------------|---------------|
| 14. 1. 1950 | Kozie Mlieko                                    | 21. 5. 1950           | 27         | 9910               | 23 947,-      |
| 25. 2. 1950 | Vasa Železnovová                                | 18. 4. 1950           | 24         | 7563               | 24 537,-      |
| 26. 3. 1950 | Vlk, koza, kozliatka (Bábkový súbor, ďalej BS.) | 30. 6. 1950           | 26         | 9271               | 20 243,-      |
| 1. 4. 1950  | Škola žien                                      | 29. 6. 1950           | 15         | 4135               | 17 952,-      |
| 13. 5. 1950 | Poplach                                         | 7. 9. 1950            | 8          | 2447               | 11 922,-      |
| 10. 6. 1950 | Divoška                                         | 2. 3. 1950            | 17         | 5056               | 22 147,-      |
| Spolu:      |                                                 |                       | 117        | 38382              | 120 748,- Kčs |

*Príloha A: Prehľad hier NKD v Nitre za prvú divadelnú sezónu (január 1950 – jún 1950).  
In CIVÁŇOVÁ, divadlo – 70, s. 24-25.*

| Premiéra     | Hra                   | Posledné predstavenie | Počet hier | Počet návštevníkov | Tržba         |
|--------------|-----------------------|-----------------------|------------|--------------------|---------------|
| 23. 9. 1950  | Vrabčie vrchy         | 28. 12. 1950          | 27         | 9849               | 24 656,-      |
| 3. 11. 1950  | Zázrak                | 7. 6. 1951            | 29         | 9469               | 44 878,-      |
| 3. 11. 1950  | Dve Marienky (BS)     | 9. 2. 1951            | 14         | 7053               | 14 960,-      |
| 8. 12. 1950  | Nemá kocúr večne hody | 13. 10. 1951          | 30         | 8795               | 43 203,-      |
| 10. 12. 1950 | Zdravý nemocný        | 11. 4. 1951           | 20         | 7418               | 38 066,-      |
| 2. 1951      | Hlas Ameriky          | 10. 4. 1951           | 18         | 6516               | 25 899,-      |
| 22. 3. 1951  | Ženský zákon          | 21. 9. 1951           | 33         | 10501              | 44 821,-      |
| 22. 3. 1951  | Tri medvied'atá (BS)  | 6. 1951               | 13         | 5017               | 10 450,-      |
| 6. 5. 1951   | Začíname žiť          | 29. 9. 1951           | 20         | 5964               | 21 686,-      |
| Spolu:       |                       |                       | 204        | 70582              | 268 619,- Kčs |

*Príloha B: Prehľad hier NKD v Nitre za druhú divadelnú sezónu (september 1950 – jún 1951).  
In CIVÁŇOVÁ, divadlo – 70, s. 24-25.*

| Premiéra     | Hra                     | Posledné predstavenie | Počet hier | Počet návštevníkov | Tržba         |
|--------------|-------------------------|-----------------------|------------|--------------------|---------------|
| 26. 10. 1951 | Svadba s venom          | 9. 2. 1952            | 23         | 8192               | 37 431,-      |
| 13. 12. 1951 | Vojnarka                | 18. 6. 1952           | 22         | 5979               | 27 738,-      |
| 1. 1952      | Veď sme svoji           | 3.6. 1952             | 30         | 10260              | 43 856,-      |
| 21. 2. 1952  | Spoločná cesta          | 9. 5. 1952            | 18         | 4989               | 32 181,-      |
| 26. 4. 1952  | Víťazstvo<br>H. Gálovej | 26. 4. 1952           | 20         | 5544               | 23 690,-      |
| 14. 6. 1952  | Češť rodiny             | 9. 1952               | 74         | 21212              | 97 639,-      |
| Spolu:       |                         |                       | 187        | 56176              | 262 535,- Kčs |

*Príloha C: Prehľad hier NKD v Nitre za tretiu divadelnú sezónu ( september 1951 – jún 1952).  
In CIVÁŇOVÁ, divadlo – 70, s. 24-25.*

| Premiéra     | Hra                     | Posledné predstavenie | Počet hier | Počet návštevníkov | Tržba         |
|--------------|-------------------------|-----------------------|------------|--------------------|---------------|
| 25. 9. 1952  | Kocúrkovo               | 5. 6. 1954            | 49         | 16015              | 81 205,-      |
| 13. 11. 1952 | Soľ nad Zlato           | 13. 11. 1953          | 34         | 10344              | 33 936,-      |
| 11. 12. 1952 | Stretnutie s mladost'ou | 28. 5. 1953           | 50         | 13781              | 67 643,-      |
| 19. 2. 1953  | Mirandolína             | 17. 3. 1954           | 56         | 17410              | 95 968,-      |
| 30. 4. 1953  | Horúca kaša             | 22. 10. 1954          | 20         | 4280               | 22 444,-      |
| 18. 6. 1953  | Mlyny                   | 17. 10. 1954          | 16         | 3254               | 16 994,-      |
| Spolu:       |                         |                       | 225        | 65084              | 318 190,- Kčs |

*Príloha D: Prehľad hier NKD v Nitre za štvrtú divadelnú sezónu ( september 1952 – jún 1953).  
In CIVÁŇOVÁ, divadlo – 70, s. 24-25.*

## Zoznam použitých prameňov a literatúry:

### Archívy:

Archív Divadelného ústavu v Bratislave, fond Divadelná a dramaturgická rada.

### Dobová tlač:

Hlas Nitrianskeho Kraja 1949-1953.

Kultúra a život mesta Nitry 1977.

### Monografie a zborníky ako celok:

BACHLEDA, Stanislav et al. Dejiny slovenského divadla II. (1948-2000). Bratislava, 2020.

BOCHENSKI, Józef. Marxismus – leninismus: věda nebo víra. Olomouc, 1994.

CIVÁŇOVÁ, Slavka. Divadlo Andreja Bagara v Nitre – 70. Bratislava, 2019.

DVOŘÁK, David. Cenzura v Československu v letech 1945-1956 (Rigorózná práca). Plzeň, 2016.

FANTÚROVÁ, Olívia. Divadelný život v Prievidzi 1945 – 1958 (Bakalárska diplomová práca). Brno, 2015.

FOJTÍK, Juraj. Nitra. Bratislava, 1978.

GREŠÍK, Ladislav. Slovenská kultúra v revolúcii. Bratislava, 1977.

HART-DAVIS, Adam (ed.). História. Bratislava, 2014.

JUST, Vladimír. Divadlo v totalitním systéme. Praha, 2010.

KNAPÍK, Jiří. Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948 – 1967. Svazek I. A-O. Praha, 2011.

KNAPÍK, Jiří – FRANC, Martin et al. Průvodce kulturním děním a životním stylem v českých zemích 1948-1967. Svazek II. P-Ž. Praha, 2011.

KNAPÍK, Jiří. V zajetí moci: kulturní politika, její systém a aktéři 1948-1956. Praha, 2006.

KOCIAN, Jiří, Tematická příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha, 2019.

KOPÁL, Ján. Nitra naša Nitra. Nitra, 1998.

KRČMÁR, Alojz. Nitra na starých pohľadniciach. Bratislava, 2014.

KUSÁK, Alexej. Kultura a politika v Československu 1945-1956. Praha, 2001.

LACA, Ján. Divadlo Nitra. Nitra, 1970.

MARŠÁLEK, Marián. Činnosť Nitrianskeho krajového divadla v rokoch 1948-1953 z pohľadu dobovej tlače (bakalárska práca). Nitra, 2020.

MICHALCOVÁ-CESNAKOVÁ, Milena. Z divadelných počiatkov na Slovensku. Bratislava, 1997.

MRLIAN, Rudolf et al. Encyklopédia dramatických umení Slovenska 1: A-L. Bratislava, 1989.

MRLIAN, Rudolf et al. Encyklopédia dramatických umení Slovenska M-Ž. Bratislava, 1990.

NOVÁK, Juraj – PROČKA, Richard. Architektúra 20. storočia v Nitre. Krakow, 2016

PALÁRIK, Miroslav – MIKULÁŠOVÁ, Alena – HETÉNYI, Martin. Nitra a okolie v rokoch 1939 – 1945. Nitra, 2020.

PAŠKA, Pavol. Kultúrny rozvoj Slovenska (retrospektíva do roku 1970). Bratislava, 1974.

PECNÍKOVÁ, Jana. Úvod do štúdia kultúr(y). Banská Bystrica, 2020.

POLÁK, Milan. Divadlo: Jeho cesta dejinami. Bratislava, 2009.

RYCHLÍK, Jan. Česi a Slováci ve 20. století: Československé vztahy 1945-1992. Bratislava, 1998.

RYCHLÍK, Jan. Česi a slováci ve 20. století: Spolupráce a konflikty 1914 – 1992, Praha, 2012, s. 278-280.

ROSENBAUM, Karol et al. Slovensko: Kultúra – 2. časť. Bratislava, 1980.

SVÍDOVÁ, Adéla. Historický výzkum divadelního manažera za první republiky (diplomová práca). Brno, 2018.

ŠIŠKA, Matej. Staré divadlo Karola Spišáka v Nitre a regionálna kultúra. Nitra, 2013.

ŠMATLÁK, Stanislav et al. Slovensko: Kultúra – 1. časť. Bratislava, 1979.

ŠKVARNA et al, Dejiny – divadlo – hudba – jazyk, literatúra – ľudová kultúra – výtvarné umenie – Slováci v zahraničí. Bratislava, 2006.

ŠTEFKO, Vladimír et. al. Dejiny Slovenského divadla I. Bratislava, 2018.

ŠTEFKO, Vladimír. Dejiny slovenskej drámy 20. storočia. Bratislava, 2011.

ŠTEFKO, Vladimír. Divadelná Nitra. Bratislava, 1989.

ŠTEFKO, Vladimír – ČAVOJSKÝ, Ladislav. Slovenské ochotnícke divadlo 1830-1980. Bratislava, 1983.

TURZO, Ivan. Od ochotníctva k profesionalizmu. Bratislava, 1981.

TURZO, Ivan. O veciach divadla / Andrej Bagar. Bratislava, 1980.

### **Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:**

HAVLÍČKOVÁ-KYSOVÁ, Šárka. Miroslav Kouřil a jeho cesta ke strukturalismu jako metodě i programu. In *Theatralia*, 2016, roč. 19, č. 1, s. 144-158.

HASAROVÁ, Zuzana. Stalinove narodeniny – účel, podoba a priebeh akcie v Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 1, s. 121-136.

HOLEČKA, Ladislav. Piaristické školské divadlo a jeho protagonisti. In BELEJ, Milan – KERESTEŠ, Peter – MELIŠ, Jozef. *Divadlo v regióne. Nitra*, 2020, s. 17-25.

HUDEC, Rudolf. Divadelná a dramaturgická rada v kontexte politického a kultúrneho diania na Slovensku v rokoch 1948-1953. In *Pamäť národa*, 2015, roč. 11, č. 1, s. 38-56.

ŽAKSICSOVÁ, Vlasta. Hodnotový spor v slovenskej kultúre v rokoch prelomu 1945 – 1948. In: SO-KOLOVIČ, Peter et al. *Roky prelomu: Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. Trnava, 2015, s. 509-532.

PALÁRIK, Miroslav. Divadelníctvo v Nitre v rokoch 1939 – 1945. In *Studia Historica Nitriensia*, 2017, roč. 21, č. 2, s. 366 – 430.

PALÁRIK, Miroslav. Slovenské ľudové divadlo v Nitre vo svetle dobovej tlače. In BELEJ – KERESTEŠ – MELIŠ. *Divadlo v regióne. Nitra*, 2020, s. 145-158.

TURANOVÁ, Edina. Národné divadlo nitrianskej župy: Plány, výstavba a činnosť v rokoch 1882 – 1918. In BELEJ – KERESTEŠ – MELIŠ. *Divadlo v regióne. Nitra*, 2020, s. 25-53.

### **Internetové zdroje:**

Znenie Košického vládneho programu: < <https://www.nacr.cz/wp-content/uploads/2021/04/labyrint-1945-Kosicky-vladni-program.pdf> > [cit. 15. 3. 2023].

Znenie divadelného zákona: In dostupné na internete <<https://www.epi.sk/zz/1948-32>> [cit. 17. 10. 2023]

Zápisnica zo zasadnutia SNR z dňa 3. júla 1945. Dostupné na internete: < <https://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/009schuz/s009001.htm> > [cit. 21. 4. 2023]

Zoznam vlád v ČSR v rokoch 1945 – 1960 <<https://vlada.gov.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1945-1960-csr/>> [cit. 15. 10. 2023]

Život Howarda Fasta. Dostupné na internete: <[en.wikipedia.org/wiki/Howard\\_Fast#Career](https://en.wikipedia.org/wiki/Howard_Fast#Career)> [cit. 20. 4. 2023]

Počet slov: 18 864

Počet znakov (vrátane medzier): 132 687